

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

KARL MARX VE MAX WEBER'İN SINIF, DİN VE EKONOMİ ANLAYIŞI

Selameddin BAYSAL

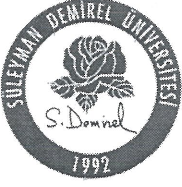
1430206063

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ

ISPARTA 2017

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	**Selameddin BAYSAL**
Anabilim Dalı	**Felsefe ve Din Bilimleri (Din Sosyolojisi)**
Tez Başlığı	**Karl Marx ve Max Weber'in Din ve Ekonomi Anlayışı**
Yeni Tez Başlığı[1] *(Eğer değişmesi önerildi ise)*	**Karl Marx ve Max Weber'in Sınıf, Din ve Ekonomi Anlayışı**

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 10/05/2017 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;

☒ **OY BİRLİĞİ** ☐ **OY ÇOKLUĞU**[2]

ile aşağıdaki kararı almıştır.

☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.
☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin **DÜZELTİLMESİ**[3] kararlaştırılmıştır.
☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ**[4] kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ	[signature]
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Ümit AKCA	[signature]
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Yasemin APALI	[signature]
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

[1] Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.
[2] **OY ÇOKLUĞU** ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.
[3] **DÜZELTME** kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında **DÜZELTME** kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.
[4] Tezi **REDDEDİLEN** öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişiği kesilir.

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "**Karl Marx ve Max Weber'in Sınıf, Din ve Ekonomi Anlayışı**" adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Selameddin BAYSAL
26.05.2017

(BAYSAL, Selameddin, *Karl Marx ve Max Weber'in Sınıf, Din ve Ekonomi Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2017)

ÖZET

Karl Marx ve Max Weber on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda sosyal bilimler alanına damga vuran en önemli düşünürler arasında yer almaktadırlar. Bu araştırmada Karl Marx ve Max Weber'in sınıf, din ve ekonomi anlayışları üzerinde durulmuştur. Marx, dini bir üst yapı kurumu olarak ele almıştır. Onun çalışmaları daha çok ekonomi odaklıdır. Ona göre toplumların temel yapısını ekonomi oluşturmaktadır. Bütün sosyal ve kültürel değerlerin, dünya görüşlerinin ana etmeni ekonomidir. Ekonomi, toplumlarda sınıfları doğurmuştur. Çıkarların olduğu yerde çatışmalar kaçınılmazdır. Burjuvazi proletaryanın emeğini sömürerek ayakta kalmaktadır. Hâkim sınıf kendi ideolojisini topluma dayatmaya çalışmaktadır.

Weber'in sosyoloji anlayışı eylem odaklıdır. Anlayıcı sosyolojinin en önemli temsilcisi olan Max Weber; toplumsal olayların anlaşılması için "İdeal Tip"leri kullanmıştır. Ayrıca en önemli eseri olarak da bilinen "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu'nda Protestanlığın kapitalizmin doğmasına neden olduğunu belirtmektedir.

Marx, toplumsal altyapı kurumu olarak kabul ettiği üretim ilişkilerinin din de dahil olmak üzere üst yapı kurumlarını tek taraflı olmak üzere belirlediğini iddia ederken, Max Weber din ve ekonomi arasında karşılıklı bir ilişki olduğu görüşündedir.

Anahtar Sözcükler

Karl Marx, Max Weber, Din, Ekonomi, Sınıf, Protestan Ahlakı, Kapitalizm

(BAYSAL, Selameddin, *Karl Marx and Max Weber's Understanding of Class, Religion and Economy*, Master Thesis, Isparta, 2017)

ABSTRACT

Karl Marx and Max Weber are the most important thinkers among the social scientists in the 18th and 19th centuries. This study focuses on their works of the sociology of religion.

Marx addressed the religion as a superstructure. His works mainlyare based on the economy. To him, economy identifies the background of the societies. The economy is main causes of the social and cultural values and world views. Economy gives birth to social classes. If there is a profit in anywhere thus conflictis unavoidable. Thus, Marx claims in the bourgeoisie and proletarian classes available very society. Bourgeoisie class imposes its ideology on the society.

Weber's understanding of the society is based on social action which is an interpretive understandingof the sociology. To understand the social events in society this thesis explores his analyze of "ideal type". His great work the "Protestant Ethic and the Spirit of Capitalizm" still shows that Protastantism has caused the emergence of capitalism in the modern world.

Although Marx accepts the "production relations" as a main social substructure and approaches religion as super structure, which indeed one- sided perspective, Weber belives that there is vice versa relation between religion and economy.

Keywords:

Karl Marx, Max Weber, Religion, Economy, Class, Protestant Ethic, Capitalism

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Günümüz dünyasında kültürler arası çatışmaların ve toplumsal barışların merkezinde dinsel ve ekonomik inançlar önemli derecede yer almaktadır. Araştırmamızda Marx ve Weber'in sınıf, din ve ekonomi anlayışları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Marx denildiğinde hemen hemen herkesin aklına gelen düşünceler vardır. Bunların başında ise Marx'ın ekonomiye dayandırmış olduğu toplumsal analizleridir. Marx bir iktisatçı olmakla beraber uygarlıkların ve toplumların tarihte ayakta kalmalarının nedenini çatışmalara bağlayarak sınıf sosyolojisi, tarih sosyolojisi, ekonomi sosyolojisi vb. sosyolojik alanlara katkıda bulunmuştur.

Weber ise, din ve ekonominin sosyolojik olarak ele alınmasında önemli katkılar yapmıştır. Din ve ekonomiyi bir arada almış ve ayrılmaz ikili olduğunu vurgulamıştır. Kendisi din sosyolojisi alanını sistematik hale getiren en önemli düşünürlerden biridir. Weber; siyaset, hukuk, din, ekonomi vb. alanlarda benzersiz çalışmalar yapmıştır. Weber Batı da artan zenginliği Protestanlığa bağlamıştır. Kapitalizmi Protestanlığın sebebi olarak görmüştür.

Araştırma; giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümünde Karl Marx'ın sınıf, din ve ekonomi ile ilgili görüşleri ele alınmıştır. İkinci bölümünde, Max Weber'in sınıf, din ve ekonomi görüşlerine yer verilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümde ise Karl Marx ve Max Weber'in sınıf, din ve ekonomi anlayışları karşılaştırılmıştır. Sonuç kısmında ise araştırmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bu araştırma sırasında değerli katkılarıyla, bana sosyolojiyi sevdiren ve yolumu aydınlatan, yoğunluğuna rağmen bana zaman ayıran danışman hocam Prof. Dr. Kemaleddin Taş'a derin minnet ve şükranlarımı sunuyorum. Bunun yanı sıra değerli hocam Prof. Dr. Ramazan Uçar'a, çok sevdiğim kıymetli hocam Doç. Dr. Ümit Akca'ya, değerli büyüğüm Ramazan Çelik'e ve bu süreçte bana desteğini esirgemeyen ağabeyim Munib Baysal'a ve diğer aile ferdlerime, kız arkadaşım Pınar Acet'e, değerli dostlarım Hakan Gülerce, İsmail Binici'ye teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Din ve ekonomi toplumsal sistem içerisinde yer alan önemli iki kurumdur. Ferdler, inançlar ve hedefleri gereği toplumsal eylemler sergileyerek kavramlara anlamlar yüklerler. Din ve ekonomi kavramları toplumların bakış açısına göre anlamlar kazanmıştır. Bu iki sosyolojik gerçekliğin, insanlar tarafından toplumsal barış ve çatışmaların merkezine koyulmuş olduğu zamanlar olmuştur. Din ve ekonomi olgularını anlamanın yolu sosyoloji analizleri ile mümkündür. Sosyoloji sayesinde toplumların yapısı kavranılır. Çünkü sosyoloji birçok bilimsel alana ışık tutmaktadır. Bu alanların belki de en önemlisi din sosyolojisi alanıdır.

Bütün toplumlarda, toplumsal yapıyı oluşturan ana faktörlerin başında sosyal ve kültürel değerlerin hakimiyetini öngörüsel olarak kabullenmek mümkündür. Anılan sosyal değerlerin açılımında ise din ve ekonomi oldukça önemlidir. Maddi değerlerin kapsadığı birçok alan ekonomi ile ilişkilendirilirken, manevi değerler de din ile ilişkilendirilmektedir. Sosyal ilişkileri ve sosyal bağları bir arada tutan toplumların birlikteliğini sağlayan çeşitli kurumlar vardır. Ancak din ve ekonomi oldukça önemli ve diğerlerinden daha farklı fonksiyonlara sahiptir. Çünkü sosyal hayata ferdler, çeşitli sosyal ve dinsel inançlarla, değerlerle beslenerek hayatlarını sürdürürler.

Dini inançlar bireylerin ve toplumların vazgeçilmezidir. Ekonomi anlayışına bakıldığında da toplumların vazgeçilmezi olduğu görülecektir. Toplumdaki bireyler zamanlarının birçoğunu beraber geçirmektedirler. Ekonomik temelli değişimler toplumun diğer alanlarını da etkilemektedir. Marx'a göre bu alan diğer bütün alanların merkezindedir. Weber yorumundan bakıldığında ise; din ve ekonomi ilişkisi bir arada olan birbirini tamamlayan iki unsurdur. Weber'e göre din ve ekonomi bireylerdeki davranış ve tutumların eylemlere dönüşmesi halini ortaya koymaktadır.

Din sosyolojisi, dinsel etkileşimler ve işlevleri ele alarak sistematik bir şekilde olay ve olguları inceler. Din sosyolojinin bağımsız ve sistematik bir bilim dalı olmasında Karl Marx ve Max Weber'in son derece önemli katkıları olmuştur. Karl Marx sosyoloji tarihinde yapmış olduğu çalışmalarla adından söz etmeyi başarmış bir isimdir. Ekonomi

üzerine geliştirmiş olduğu teorilerle sadece kapitalist toplumlarda değil birçok toplum tipinde analizler yapmış ve ikna edici sosyolojik teoriler geliştirmiştir.

Marx'ın geliştirmiş olduğu teoriler birçok düşünürü etkilemiştir. Marx, sosyolojisinin merkezine sınıf anlayışını koymuştur. O özelikle güç kavramının üzerinde durmuştur. Toplumlardaki adaletsizliğin sebeplerini dile getirmeye çalışmıştır. Paranın-rantın sınıflardaki rekabetten doğarak toplumsal yapıyı şekillendirdiğini savunmuştur. Marx'ın, gözünde toplum, piyasada üretilen değerler üzerine inşa edilmiş ve değişerek şekil alan bir sistemdir. Marx, üretimin bütün toplumlarda kaçınılmaz olduğunu belirterek insanlarda aşırı kazanma arzusu olduğunu söylemektedir.

Din; Marx'a göre "kalpsiz bir dünyanın kalbi", olup günlük gerçekliklerden kaçıp sığınılan bir limandır. Bu cümlede görüldüğü gibi Marx dini eleştirmiştir. Marx'ın diğer bir eleştirisi ise "din halkın afyonudur" cümlesidir. Marx'a göre din egemen sınıfların sahip olduğu güce ve çıkarlara itaat etmektedir. Din bu dünyadaki gerçeklerin görülmesini engelleyen toplumu avutan bir olgudur. Marx din olgusunu eşitsizliklerin makul görülmesini sağlayan bir araç olduğunu belirtip toplumdaki servet ve güç sahibi insanları normal - masum gösteren yanılsamalı bir şey olarak görmektedir.

Marx, din olgusunu feodal toplumlarla modern toplumlar arasındaki mücadele ve rekabet şeklinde ele almaktadır. Bu düşünce Marx sosyolojisinin aslında temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Marx'ın "din anlayışı", "ekonomi anlayışı", "sınıf kavramı" ve "emek-değer" teorisi gibi bazı fikirleri ele alınmaya çalışılacaktır. Max Weber'in de farklı alanlarda çalışmaları olmuştur. Hukuk, tarih, ekonomi, siyaset, sosyoloji vb. sosyal bilim alanlarına önemli katkılarda bulunan Weber'in çalışmalarına bakıldığında ana merkezinin özelikle din ve ekonomi ilişkisi olduğu görülmektedir.

Bu doğrultuda Weber, çalışmalarında din ve ekonomi olgusunu bir arada ele almış ve toplumsal yapının bu alanlarla olan ilişiğini dile getirmeye çalışmıştır. Çalışmada, Weber'in anlayıcı ve yorumlayıcı metodundan yola çıkarak din olgusunu ve dini anlayışını "ideal tipler", "tabakalaşma anlayışı", "Protestan Ahlakı", "kapitalizm zihniyeti", "egemenlik anlayışı" çerçevesinde ele almaya çalışacağız. Weber "İdeal tip" sayesinde toplumsal tutumları ve eylemleri nedenleriyle beraber açıklamaya çalışmıştır. Çünkü insanlar sürekli eylemlerde bulunarak hayatlarını sürdürürler. Tipler gerçek değil ama gerçeklerle ilişkisi ve karşıtlığını anlaşılmasını sağlamaktadır.

Weber özelikle din ve ekonomi arasındaki ilişkiyi; "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" tezinden yola çıkarak kapitalizmin din tarafından nasıl şekilendirildiğini ele alarak din olgusunun bağımsız değişkenliğini öne sürmüştür. Weber, kapitalizmin doğduğu yeri Batı Avrupa olarak vurgulamıştır. Protestanlığın olduğu yerlerde kapitalizmin doğmasına müsait bir zemin hazırlanmıştır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Karl Marx ve Max Weber, din ve ekonomi ilişkisini bilimsel çalışmalarla ele almış son derece önemli iki düşünürdür. Bu çalışmada Karl Marx ve Max Weber'in din sosyolojisi üzerine yapmış oldukları çalışmaları ve özelikle din sosyolojisi alanına giren kavramların ele alınmasına imkan verilecektir. Din sosyolojisinin sistematik bir bilim dalı olmasında bu iki düşünürün büyük katkıları olmuştur. Din sosyolojisinin tarihsel serüvenine bu iki düşünürün yapmış oldukları katkıyı anlamak oldukça önemlidir. Çünkü Karl Marx ve Max Weber'in sınıf, din ve ekonomi anlayışları din sosyolojisi konularının ana merkezini oluşturmaktadır. Bu olguların analizini iki düşünürün yaşadığı dönemi baz alarak yapmak, günümüzde bu alanda yapılan çalışmalara da fayda sağlayacaktır.

Araştırmadaki temel amacımız Karl Marx ve Max Weber'in din sosyolojisi perspektiflerini anlamak ve sahip oldukları bakış açılarını kavramlarıyla birlikte ortaya koyarak analizlerde bulunmaktır. Karl Marx ve Max Weber'in din sosyolojisi anlayışlarına yapmış oldukları çalışmalarla ulaşılır. Din sosyolojisi alanındaki çalışmaları güncelliğini koruyan bu iki düşünürün sınıf, din ve ekonomi anlayışlarını kendi pencerelerinden ele alarak din sosyolojisine nasıl yön verdiklerini, din sosyolojisi anlayışlarının niçin bu kadar önemsendiğinin temel sebeplerini ortaya koymak ise ikinci bir hedeftir. Bu bağlamda, yapılan araştırmanın günümüzde din sosyolojisi alanında çalışma yapmak isteyenlerede katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde bu araştırmada Karl Marx ve Max Weber'in din ve ekonomi anlayışları incelenecek ve iki düşünürün konuyla ilgili düşünceleri karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilecektir.

3.Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada dokümantasyon yöntemi kullanılmıştır. Dokümantasyon yöntemi sayesinde Karl Marx ve Max Weber'in kendi çalışmaları ele alınmıştır. Karl Marx ve

Max Weber hakkında yazılmış tezler, makaleler, kitaplar ve benzeri kaynaklar üzerinden literatür taraması yapılmıştır. Karl Marx ve Max Weber'in sosyoloji ve din sosyolojisi çalışmaları hakkında elde edilen veriler bu çalışmada konunun bütünlüğü dahilinde yorumlanarak aktarılmaya çalışılacaktır. Konu ve düşünürler hakkında din ve ekonomi anlayışlarına dair literatür taraması yapıldıktan sonra iki düşünürün kendi kalemlerinden çıkan çalışmaları hedeflenmiş olup diğer kaynaklardan da faydalanılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bilgilerden yola çıkılmış ve araştırmacının kendi ifadelerine de yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARL MARX'DA SINIF, EKONOMİ VE DİN

1. Karl Marx'ın Hayatı ve Eserleri

Kimi kuramcılar onu ahenkli dünyanın sinir bozucu kuramcısı olarak görürken kimileri ise onu ruhsuz dünyanın ruhu olarak görmektedir.[1] Karl Marx hakkında böyle zıt ve enteresan yorumların bulunmasının temel nedeni ise onun yazdıklarından kaynaklanmaktadır. Bu olağandışı kişilik hakkında sosyolog Randall Collins şöyle yazmıştır:

> *"Marx, on dokuzuncu yüz yılın öfkeli adamıydı. O, insanların çaresizliğine, bu vahim durumun üstünü örtenlerin iki yüzlülüğü ve körlüğüne öfkelenerek neler olduğunu, hem ekonomik alt yapının amansız çalışmalarını, hem de politik ve ideolojik üst yapının aldatmalarını ortaya çıkarmak için işe koyuldu. Marx, çelişkileri göz ardı etmek yerine, onlarla karşılaşmayı tercih eden ilk kişiydi; bu yüzden kendisini yeraltında bir hayata mahkum etti. Ama onun bu isteği aslında kaderdi. Saygınlık hayalinde bağımsız bir şekilde, kendi yıkımının ve bu yıkımın ortasında daha yeni ve iyi bir dünya taslağını beraberinde getiren sistemi gördüğünü düşündü. Çelişki adamı olan Karl Marx hem bir realist hem de bir devrimciydi."*[2]

Francis Wheen, Karl Marx üzerine yazdığı biyografide, Marx'ın 3 Mart 1883 tarihindeki cenaze töreninde sadece on bir kişinin bulunduğunu aktarmıştır.[3] Cenaze törenine katılan bu kişilerin, Marx'ın ölümünden sonraki bir asır boyunca dünya nüfusunun yarısının Marksist olduğunu iddia eden devletler tarafından yönetileceğini bilselerdi, bir şeylerin daha farklı olup olmayacağı da düşünülmüştür.[4]

---

[1] Isaiah Berlin, **Karl Marx- His Life and Enviorment**, Oxford University Press, Londra, 1978, s. 10.
[2] Randall Collins, **Toplumun Keşfi**, Çev. Nurgin Oktik, Nobel Basım- Yayınları, İstanbul, İstanbul, 2014, s.26.
[3] Francis Wheen**, Karl Marx**, Çev. Gül Çağla Güven, E Yayınları, İstanbul, 2009, s. 26.
[4] Glenn A. Godwin-Joseph A. Scimecca, **Klasik Sosyolojik Teorileri**, Çev. Ümit Tatlıcan, Say Yayınları, İstanbul, 2015, s. 96.

Sosyal bilimin hem içinde hem dışında bir başka sosyal teorisyenin adı muhtemelen, Karl Marx'ın adı kadar yaygın olarak bilinmemektedir. Onun, sosyolojik teorinin tarihi ve gelişimi üzerindeki etkisi genelde dünya üzerindeki etkisi kadar kapsamlıdır.[5] Karl Marx 5 Mayıs 1818'de Almanya'nın Trier şehrinde dünyaya geldi. Babası Hirschel Marx Yahudi kökenli bir avukattı, bunun yanında bir çiftçi ve eğitimli orta sınıfın nispeten varlıklı bir üyesiydi. 1812 'Prusya Bildirisi' nedeniyle herhangi bir kamu kurumunda çalışması ve mesleğini sürdürmesi yasaklanmıştı.[6]

Marx'ın babası 1815'te Yahudilikten Lutherciliğe geçerek tekrar hayalindeki hayata kavuşmuştu.[7] Marx, kendilerini "Genç Hegelci'ler" olarak adlandıran genç akademisyenlerle tanıştı. Bu, Marx'ın Alman toplumunun egemen değerleri ve normlarını körü körüne kabul etmeyen insanlarla ilk ilişkisiydi. Marx yine de kendini akademik hayata hazırladı. Felsefe faaliyetlerinin yanı sıra şiir, roman, daha bir çok şey yazmış sosyal bilimlere katkı sağlamış bir isimdir.[8]

Marx 1841'de doktorasını "Demokritos ve Epikür'ün Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark" teziyle aldı.[9] 1841'de doktora tezini kendi entelektüel işareti haline gelecek münakaşacı eleştiri ruhu içinde tamamlayan Marx, tezine resmi danışmanını alaya alan bir yazı ekledi. Karl Marx, danışmanının cevabını beklemeden tezleri sorgulamadan doktora derecesi vermesiyle tanınan Jena Üniversitesi'ne sundu. Tezini gönderdikten sadece dokuz gün sonra 15 Nisan 1841'de Jena Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı.[10] Fakat, ne yazık ki, akademik öğreticileri ona akademik bir konum sağlayamaz düşüncesiyle Marx akademik kariyer yapmaktan vazgeçerek ve başka alanlara yönelmişti.[11] Marx akademinin dışında fikirler üreterek bilim dünyasına katkı sunmayı tercih etti.[12]

Yaşamın zorlukları onun Köln'de liberal ağırlıklı bir gazetede yazılar yazmaya mecbur bıraktı. O dönemde Köln'de yaşayan fakir köylülerin ısınmak için ormandan ağaç

---

[5] Alex Callinicos, **Toplum Kuramı**, Çev. Yasemin Tezgiden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 129.
[6] J. Turner vd., **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, Çev. Ümit Tatlıcan, Sentez Yayınları, Bursa, 2010, s. 121.
[7] Wheen, s. 10.
[8] Jean Lonquet, Büyük **Dedem Karl Marx**, Çev. Renan Akman, Yordam Yay. İstanbul, 2012, s. 28.
[9] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, s. 120-121.
[10] Wheen, s. 32-33.
[11] Turner, s. 122.
[12] Rob Stones, **Sosyolojik Düşüncede İz Bırakanlar**, Çev. Yusuf Kaplan, Paradigma Yay, İstanbul, 2013, s. 48.

kesmelerini engelleyen yasa tasarısına karşı bir yazı kaleme aldı. Bunun üzerine gazeteye yapılan hükümet baskıları sonucunda Almanya'dan ayrılmak zorunda kaldı.[13] Karl Marx yirmi dört yaşında Fransa'nın Paris şehrine yerleşti. 1844 yılında Paris'te hayatı boyunca yanında olacağı en yakın arkadaşı Friedrich Engels ile tanıştı. Engels ile birlikte yoksulların durumunu anlatan çok sert bildirilere imza attılar. Bunun üzerine Paris'ten sınır dışı edilerek ilk önce Belçika'ya oradan da İngiltere'ye yerleştiler. 1848 yılında ekonomik kriz dolayısıyla Fransa'da işçilerin yapmış olduğu protestoya Fransız askerleri tarafından ateş açıldı.

Bu durumdan etkilenen Marx ve Engels ünlü yapıtları olan *Komünist Manifesto*'yu yazarak tüm işçilere birleşme çağrısında bulundular.[14] Marx'ın otuz dört yıl yaşadığı İngiltere'de temel gelir kaynağı Friedrich Engels'ti. Marx bu dönem zarfı boyunca en önemli eseri olan Kapital'i yazmaya ve bitirmeye çalışıyordu. Engels, Marx'ın bilimsel çalışmalarının sosyalist hareket ve insanlığın geleceği açısından büyük öneme sahip olduğuna inanıyordu. [15]

En sonunda 1867'deki araştırmaları, dünyanın yarısını yıkacak bir kitap olan *'Das Kapital'* adıyla basıldı. Marx'ın hayatının kitabı, geniş kapsamlı bir kitap olmasına rağmen inceleme amacı ile üç bölüme ayrılabilir: Sınıf bilinci ve sınıf çelişkisi incelemesi üzerine dayanan sosyolojisi, kapitalizmin içsel karşıtlıklarını geliştiren ekonomisi, yabancılaşma kavramı ve bunun komünizm'deki çözümü üzerine kurulu politik felsefesi.[16] Marx'ın eşi Jenny 2 Aralık 1881'de öldü. Marx cenaze törenine katılamayacak kadar hastaydı. Marx hayatındaki diğer Jenny olan kızı 11 Ocak 1883'te öldükten iki ay sonra 14 Mart 1883'te altmış dört yaşında koltuğunda ölü bulundu.[17]

Marx öldüğünde kitleleri arkasından sürükleyen devasa bir külliyat bırakmıştı. Marx'ın yazılarını içeren tam olmayan Almanca bir derleme otuz dokuz ciltten oluşmaktadır. 1956'da yayınlanan Marx-Engels bibliyografyasında toplam 901 çalışmanın adı yer almaktadır. Bütün bunlar günümüzde felsefe, tarih, siyaset bilimi,

---

[13] Collins, s. 29.
[14] Collins, s. 29-30
[15] Scott Gordon, **Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi**, Çev. Ümit Tatlıcan, Küre Yay. İstanbul, 2005, s. 351.
[16] Collins, s. 30.
[17] Goodwin –Scimecca, s. 98.

iktisat, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, doğa bilimleri, askerî bilim ve edebiyat olarak sınıflandırılacak konular içermektedir. Bu yüzden, farklı yazılar vurgulanarak Marksist sosyal teorinin farklı yorumlamanın geliştirilebilmesi şaşırtıcı değildir.[18]

Karl Marx'ın başlıca eserleri ise şunlardır: *Yahudi Sorunu Üzerine (1843), Hegel'in Hak Felsefesinin Eleştirisine Katkı: Giriş (1843), Ekonomik ve Felsefi El Yazmaları (1844), Feurbach Üzerine Tezler (1845), Alman İdeolojisi (1845-1846), Kutsal Aile (1844-1845), Felsefenin Sefaleti (1847), Komünist Manifesto (1847-1848), Ücretli Emek Sermaye (1849), Fransa'da Sınıf Savaşımları (1850), Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı (1858-1883), Artı-değer Teorileri (1861-1863), Uluslar Arası İşçiler Birliği Açılış Konuşması (1865), Ücret, Fiyat ve Kâr (1865), Kapital, Uluslararası İşçi Birliği'nin Genel Kuralları (1871), Gotha Programının Eleştirisi (1875).*[19]

2. Sınıf Kavramı

On dokuzuncu yüzyılın en önemli ve tartışmalı sosyal kuramcılarından olan Karl Marx emek sömürüsüne dayanan sınıf eşitsizliğinin kökenindeki nedenlerini anlamayı amaçlayan bir toplumsal sınıf mücadeleleri analizi geliştirmiştir. Karl Marx'ın sınıfsal yapı sistemi, sömürü ve sınıf mücadelesi analizi; dünyanın geçirdiği tarihsel süreçlerdeki toplumsal değişimin dinamikleri çerçevesine yerleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla Marx açısından nihai analiz biçimi, toplumsal gelişmenin parametrelerini belirleyen toplumsal dönüşümünün ana olgusunu yani sınıf mücadelesini analiz ve tespit etmektir. [20]

Toplumsal sınıflar ve sınıf mücadelesini açıklarken Karl Marx, toplumda maddi üretimin örgütlenmesinde egemen olan mülkiyet temelli eşitsiz toplumsal ilişkilerin bir analizinin bir toplumsal düzenin doğasını anlamak için elzem olduğunu vurgular. Marx, üretim araçlarının mülkiyeti ve kontrolüyle olan üretim ilişkilerine göre konumlanmış insanların, üretim sürecindeki pozisyonlarını toplumdaki sınıf ilişkilerini tanımlayan belirleyici unsur olarak görür. Sosyolojik olarak Marx için sınıf, kapitalist üretim

[18] Gordon, s. 353.
[19]Orhan Basat, **"Karl Marx'ın Ahlak Anlayışı"**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004, s. 20.
[20] Berch Berberoğlu, **Klasik ve Çağdaş Sosyolojiye Giriş**, Çev. Can Cimgil, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 11.

ilişkilerinin, artı-değer sömürüsünün anlaşılması ve sınıf mücadelesinin ve devrim bağlamlarında ele alınan bir yapı ve toplumsal ilişkilerin öznesidir.[21]

Marx için sınıf; sınıfların varlığı, üretimin gelişim sürecinde belirli tarihsel aşamalarla bağıntılı olan bir olgudur.[22] Marx'ın sınıfsal analizde temel iki sınıf bulunmaktadır: *Burjuvazi ve proletarya.* Marx'a göre burjuvazi ve proletaryanın tanımı şu şekildedir: "Burjuvazi ile kastettiğimiz, üretim araçlarının sahipleri olan ve ücretli emekçiyi çalıştıran kapitalist sınıfıdır. Proletarya ile kastettiğimiz, hiçbir üretim aracına sahip olmamaları yüzünden yaşayabilmek için iş gücünü satmak zorunda olan modern ücretli emekçiler sınıfıdır."[23] Marx'ın yapmış olduğu burjuvazi ve proletarya ayrımı Marx'ın sosyal teorisi açısından önem taşımaktadır. Marx'a göre kendisinden önce yapılan sınıf analizleri burjuvazinin yani mevcut düzenin devamlılığını ve yenilenmesini sağlayan, eleştirel olmayan reformist sağduyulu yaklaşımlardı. Dolayısıyla Marx'ın sınıf analizinin temelinde yatan vurgu, devrimci ve yıkıcı olmasıdır.

Diyebiliriz ki; Marx'ın yapmış olduğu burjuvazi ve proletarya ayrımı Marx sosyolojisinin güzergahını bizlere sunmaktadır. Marx'ın sınıf üzerinde yaptığı ilk ciddi analiz düzeyi onun ünlü eseri Komünist Manifesto'da görülmektedir. Marx'a göre yaşadığımız çağda proleteryanın geleneksel değerleri, burjuvazinin tehdidi ve yok edilme tehlikesi altındadır:

> *"Burjuvazi, hakim olduğu her yerde, feodal, ataerkil, pastoral ilişkileri sona erdirmiştir. İnsanı "doğal üstlerine" bağlayan değişik feodal bağları acımasızca parçalayarak insanlar arasında yalın kişisel çıkardan, "nakit ücret"ten başka bir bağ bırakmamıştır. Kısacası, dini ve politik yanılsamaların ardına gizlenmiş sömürü yerine yalın, dolaysız, utanmazca ve zalimce sömürüyü getirmiştir."*[24]

Buradan hareketle Marx açısından bakıldığından tarihsel olarak iki sınıfın varlığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla Marx'a göre tarih, bu iki sınıf arasındaki mücadele veya

---

[21] İlker Belek, **Kapitalizmde Sınıf**, Yazılama Yay. İstanbul, 2013, s. 61.
[22] Stones, s. 55.
[23] Belek, s. 62.
[24] Karl Marx, **Komünist Manifesto**, Çev. Celal Üster, Can Yayınları, İstanbul, 2008, s. 40-41

savaş olarak tanımlanmıştır.[25] Marx açısından tarihin sınıf savaşları olarak nitelendirmesinin temel nedeni iki sınıfın aslında daha önceki toplumsal formlarda bulunmasından kaynaklanmaktadır:

> *‘‘Feodal toplumun enkazından filizlenen modern burjuva toplumu, sınıf antagonizmalarını /karşıtlıklarını/çatışmalarını ortadan kaldırmadı. Modern burjuva toplumu yeni sınıflar, yeni baskı durumları, eskilerinin yerine yeni mücadele biçimleri tesis etmekten başka bir şey yapmadı. Bununla birlikte; bizim çağımız -yani burjuvazi çağı- kendine özgü şu özelliğe sahiptir: bizim çağımız sınıf antagonizmalarını netleştirmiştir. Bir bütün olarak toplum, sürgit artan bir şekilde birbiriyle doğrudan karşı karşıya gelen iki büyük hasmane kampa, iki büyük sınıfa ayrılıyor: Burjuvazi ve proletarya.’’*[26]

Buradan hareketle şu soruyu sormak sosyolojik bakış açısından mantıklı olacaktır: Marx sınıf kavramını neden tarihsel bir devamlılığı olan formda analiz etmeye ihtiyaç duymuştur? Marx’a göre her toplum kendisini yıkacak olan ‘mezar kazıyıcı’ olan bir sınıfı barındırır ve içerisinde dönüştürmeye çalışır.[27] Marx’ın neden böyle bir ayrım yaptığını Robert Nisbet şu şekilde açıklar: *“Yüzyıllardır toprak sahipleri aristokrasini var eden şeylerin şimdi, tıpkı tarihte daha önce mevcut sınıf formlarını yıktığı gibi, devrimin bir araya gelen güçleri yıkıncaya kadar hayatta kalacak bir endüstriyel aristokrasiyi, yani burjuva sınıfını şekillendirdiği apaçık değil miydi?”* [28]

Marx'a göre, burjuvazi ve kapitalizm tarihsel olarak feodalizmden engellenemez bir biçimde ortaya çıkmıştır. “Orta çağın serflerinden, ilk imtiyazlı kasaba sakinleri çıkmıştır. Bu kasaba sakinlerinden, burjuvazinin ilk unsurları [kapitalistler] gelişmiştir.[29]” Dolayısıyla Marx toplumun temel dinamiğini üretici güçler ve karşıt güçler arasındaki değişimle belirlemektedir.

---

[25] Marx, **Komünist Manifesto**, s. 40-41**.**

[26]Robert Nisbet**, Sosyolojik Düşünce Geleneği**, Çev. Yusuf Kaplan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 273.

[27] Stones, s. 55.

[28] Nisbet, s. 275.

[29] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 152.

Marx'ın sınıf analizinde kullanmış olduğu diğer analiz yöntemi ise her toplumun sahip olduğu değişimin tarihsel güzergahlardır. [30]

Bu tarihsel güzergahlar ise şu şekilde açıklanabilir:

1. *"Teorik analizler 'gerçek üretim sürecine, yani tüm toplumların ortaklaşa sahip oldukları en temel karakteristiklere yönelmelidir.*
2. *Marx'ın uğraklar olarak adlandırdığı bu karakteristikler, evrimci gelişme evrelerine değil; daha ziyade "insanlık şafağından ve ilk insanlardan beri var olan hâlâ tarihte varlığını hissettiren" toplumsal koşullara işaret eder.*
3. *İnsanlar, diğer hayvanlardan farklı olarak varlıklarını sürdürebilmek ve böylece 'tarihi yapmak' için çevreden yararlanarak üretim yapabilirler.*
4. *İnsan "hayatı başka şeylerden önce beslenme, barınak, giyim ve diğer birçok [maddî] şeyi gerektirir".*
5. *Bu ihtiyaçlar çevreyi bir ölçüde toplumsal olarak düzenlemeyi mümkün kılan teknoloji sayesinde karşılanır.*
6. *Marx'a göre tarihin değişim mottosunu oluşturan bu tarihsel güzergahların sonucunda sermayenin birikimi, emek ve sermaye arasında zenginlik ile gelir eşitsizliği sonuçlanır ve sonuç olarak bu iki sınıf arasında üretim alanının dışına uzayan çatışma ve mücadeleye yol açar. Marx açısından bu durum sınıf çatışmalarına neden olur .[31]"*

Ezen ile ezilen birbirleriyle sürekli karşı karşıya gelmişler. Kesintisiz, kimi zaman açık kimi zaman örtülü, kimi zaman soğuk bir savaş, her defasında ya toplumun tümüyle devrimci bir yeniden kuruluşuyla ya da sınıfların birlikte mahvolmalarıyla sonuçlanan bir savaş sürdürmüşlerdir."[32] Marx açısından ezilen ile ezen arasındaki ilişkiyi ortadan kalkması sonucu anlamamız için emek ve çalışmanın ilişkiselliğine bakmamız gerekir. Bu amaçla Marx'ın çalışmadan ve çalışmanın antropolojik ve tarihsel boyutlarını açıkça ifade etmenin öneminden bahsettiği şu alıntılarda ele alınmıştır:

"Emek, bu durumda, kullanım değerinin yaratıcısı olarak, faydalı emektir, toplumun bütün şekillerinden bağımsız olan insan varoluşunun bir koşuludur; insan ve doğa

---

[30] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 154.
[31] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, s. 148-150.
[32] Marx, **Komünist Manifesto**, s. 109-110.

arasındaki metabolizmaya aracılık eden ve bu sebeple de insan yaşamının kendisinin sonsuz doğal bir gerekliliğidir."[33]

"Özgürlüğün alanı gerçek anlamda sadece emeğin gereklilik tarafından belirlenmesi ve dışsal menfaatlerin sona ermesi ile başlar; doğası gereği, maddesel üretim alanının ötesinde yer alır." [34]

İlk alıntıda Marx, çalışmayı tüm toplumların gerekli bir unsuru olarak görmektedir. İkinci alıntı ise biraz daha muğlaktır; bir yandan, komünist bir toplumda yabancılaşmanın var olmayacağı ve dolayısıyla çalışmanın da var olmayacağı anlamına gelmektedir. Zira çalışma her daim yabancılaştırmaya yol açmıştır. Öte yandan yine bu alıntı, çalışmanın yabancılaştırılmış bir biçimi olan emeğin sona ereceğini ve çalışmanın insancıl bir karaktere bürüneceği anlamına da gelebilir. Marx'a göre bu durumun kendisi kapitalizmde var olan ve burjuvazinin şiddetle desteklediği iş bölümü ile gerçekleşmiştir. Marx'a göre iş bölümü toplumda proletaryayı oluşturan ana sebeplerden birisidir.

Marx'a göre iş bölümünün sınıf kavramının yaratmasının temel nedeni üretim sürecinde oluşan artı değerdir. Dolasıyla "artı değer" kapitalistin elde ettiği kar ve ödenmeyen ücretler işçinin ürettiği malların gerçek ücretini alamamasını ifade eder.[35] Marx'ın belirttiği gibi, gerçekte artı-değerin kaynağı, iş gücünün artan üretkenliğinin veya karşılığının ödenmemesidir. Dolayısıyla Marx'ta toplumsal sınıf kavramı, üretim süreci içerisinde gerçekleşen iş bölümü ve artı-değerden kaynaklanmaktadır.

Karl Marx'ın sınıf ayrımında kullandığı diğer bir tanımlama şekli ise *kendinde sınıf* ile *kendiliğinden sınıf* kavramıdır. Karl Marx sınıfı birbirinden farklı fakat ilişki içerisindeki üç farklı şekilde karşılaştırır: ekonomik, toplumsal ve siyasal.[36] Marx'a göre *kendinde sınıf* şöyle de ele alınabilir:

> *"Tek tek bireyler, ancak başka bir sınıfa karşı ortak bir mücadele yürütmek zorunda oldukça bir sınıf meydana getirirler. Bunun dışında rekabet içinde birbirlerine düşmandırlar. Bundan başka sınıfın kendisi de bireylere karşı bağımsız hale gelir ki bireyler kendi yaşam koşullarını önceden hazırlanmış*

---

[33] Karl Marx, **Alman İdeolojisi**, Çev. Tonguç Ok, Evrensel Bağım Yayım, İstanbul, 2013, s. 133.
[34] Karl Marx, **Kapital 1. cilt**, Çev. Mehmet Selek, Yordam Yayıcılık, İstanbul, 2015, s. 78-79.
[35] Godwin ve Scimecca, s. 106-107.
[36] Berberoğlu, s. 17.

olarak bulurlar, yaşamdaki durumlarını ve bunun yanında kendi kişisel gelişimlerini kendi sınıflarından alırlar, kendi sınıflarına bağımlıdırlar.” [37]

Marx’ın sınıf kavramında son analizi ise *kendiliğinden sınıf (Klasse-fiir-sich)* kavramıdır. Kendiliğinden sınıf, toplumsal sınıfa dönüşmemiş, bir kendinde sınıfın kendi çıkar ve hedeflerine dair tam bir bilinç kazanmamış olmasıdır. [38] Marx bu tanımlamaları ilk kez 1847’de kaleme aldığı *Felsefenin Sefaleti* eserinde kullanmıştır. Buna göre bu iki uğrak sınıfın oluşum sürecindeki farklı aşamaları tanımlanıyordu. Kendinde sınıf büyük sanayinin gelişmesinin zorunlu sonucuydu. İşçiler patronlara karşı haklarını korumak için dayanışmak zorunda kalıyorlardı.

Birlik halinde olan sermayenin karşısında işçilerin birlik olması ücretlerin korunması için bile gerekli koşul oluyordu. Hatta işçiler birlik sağlamak uğruna ücretlerinin bir kısmından fedakarlık etmeyi bile göze alabiliyorlardı. Marx’ gore yorumlayacak olduğumuzda; ekonomik koşulların, daha önceden bir halk yığını toplamı olan kişileri işçi sınıfı haline getirdiğini ve kendisinin bu yığının giderek sermaye sınıfı karşısında farklı bir yapı olarak tanımladığı oluşuma giderek çıkarlarının peşinde ortak siyasal etkinliğe girmesi sonucu ortaya çıkacaktır. Marx’a göre kapitalist toplumda hakim olan kapitalist sınıf, ana üst yapı kurumlarındaki kontrolüyle siyasal kontrolü elde eder ve hakim sınıfın ideolojisini yayarak toplumdaki ideolojik hegemonyasını güvence altına almaktadır.[39]

3. Ekonomi Anlayışı

Marx’ın ekonomi anlayışını anlamak insanların tüketime nasıl yaklaştıklarını anlamaktan geçmektedir. İnsanlar tarafından üretilen değerleri öne çıkaran Marx, bir malın kulanım değerine ve değişimine değinmektedir. Toplumsal anlamda üretilen ve insan ihtiyacını karşılayan şeylerin niteliği üzerinde durmuştur. Marx, bu şeyleşmede özelikle “bir şey yararlı mıdır veya zararlı mıdır?” boyutuna değinerek bir malın üretim

---

[37] Belek, s. 54.
[38] Berberoğlu, s. 17.
[39] Belek, s. 55.

sürecinden değişimine kadar olan sürecini anlamaya çalışmıştır. Metalar, pazar anlayışı ve bütün bunların hepsi insanları kapitalizme götürmektedir.[40]

Marx'ın geliştirdiği kuram tarihin içerisindeki her dönemde güçlülüğünü korumuştur. Marx'ın söz ettiği şekilde kapitalist rejim sermayeye sahip olan bir grubun veya kitlenin sermayeye sahip olmayanlar ile kıyaslanmasıdır. Marx burada; sermaye sahipleri tarafından, emek gücünden başka bir güce sahip olmayanların emek gücünü satın almasını açıklamaktadır.[41] Tarihsel anlamda bu ele alındığında sermaye sahipleri nasıl oluştu ve nasıl bir süreçte ilerlediğinin seyri önem arzetmektedir. Birikim ve bilgi birikimi ile beraber sermayenin işlenilmesi sürecinde nasıl bir zihin etkili olmuştur?[42]

Marx'a göre temel mesele toplumun nasıl işlediği meselesi olmuştur. Marx'ın aradığı "*toplum nasıl işliyor ve değiştiriliyor*?" sorusuna verilecek cevap ise toplumsal bilinç ve toplumsal metanın birbiriyle olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Böylelikle Marx, bir dünya görüşü geliştirmeye çalışmıştır.[43] Marx tinin materyalizm ile olan münasebetini açıklama çabasındadır. Toplum olarak maddi üretim biçiminin yaşamı organize ettiğini ileri süren Marx, sosyo-ekonomik şartları, koşulları, düşünceleri, kültürü, dünya görüşlerini ve belli toplumsal tabakalarını da belirlediğini söylemiştir.[44]

Başka bir anlamda Marx bilinç kavramına şöyle değinmektedir: "Yaşamı belirleyen bilinç değil; tersine bilinci belirleyen yaşamdır. Birinci durumda, sanki canlı bir bireymiş gibi bilinçten yola çıkılmaktadır. Gerçek yaşama tekabül eden ikinci durumda ise, gerçek yaşayan bireyin kendisinden yola çıkılır ve bilince de o bireyin bilinci olarak bakılır."[45] Marx, toplumu bir totallik olarak analiz ederken üretim tarzındaki gerçek temeller (teknolojik ve insani kaynaklar dahil olmak üzere, ekonomik temel) ile üst yapı (kültürel, ideolojik ve politik pratikler ile kurumlar) arasında bir ayrıma gitmekteydi.

---

[40] George Ritzer, **Klasik Sosyoloji Kuramları**, Çev. Himmet Hülür, De-Ki Yayınları, Ankara, 2007, s. 181.
[41] Raymond Aron, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Çev. Korkmaz Alemdar, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 143.
[42] Aron, s. 143.
[43] Ritzer, s. 39.
[44] Ted Benton, **Sosyolojinin Felsefi Kökenleri**, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 205.
[45] Karl Marx – F. Engels, **Din Üzerine**, Çev. Kaya Güvenç, Sol Yayınları, Ankara, 2002. s. 67.

Üretim ilişkileri(üretimin iş bölümü, otorite ve hukuk aracılığıyla toplumsal açıdan örgütlenme yolları), ekonomik yapıya denk düşmektedir."[46]

Üretim ilişkileri sürecinin bir bütün olarak üretimin çıkarlarına hizmet ettiğini ve üst yapının ideasına yaklaşmasıyla da ekonomik güçlerin öncelik kazanmış olduğunu anımsatmaktaır. [47] Marx'ın maddi yaşam ve üretim şartları kavramlarından ne anlatmak istediğini *Ekonomi Politiğin Eleştirisi'ne Katkı*'da dile getirdiği bir ifade ile ele almıştır.

Marx, toplumsal üretim sürecinde insanların kendi arzularından bağımsız belirli, zaruri, maddi üretim göçleriyle doğru orantılı bir gelişme derecesine sahip ilişkiler sistemine dahil olduklarını iddia etmiştir. Üretim ilişkilerinin tamamı hukuki ve siyasi bir üst yapı ile tamamlanmış, belirli toplumsal bilinç formlarının tekabül ettiği gerçekliği, yani toplumun ekonomik yapısını oluşturduğunu belirtmiştir.[48]

Marx, Kapital adlı kitabında üç temel iktisadi kuram geliştirir: *Değer Kuramı, Ücret Kuramı* ve *Artı-değer Kuramı*. Marx insanların metaya yaklaşımını şeyleştirerek ve nesne halinde ele almaya çalışmıştır. Marx açısından ana problem şudur: *Bir metaya değeri kazandıran nedir?* Marx bütün mallara değerlerin atfedildiğini vurgulamıştır. Ona göre ilki kullanım değeri diğeri ise değişim değeridir. [49] Marx kullanım değerini bir şeyin kullanıma bağlayarak şöyle açıklar: "Bir şey ya yararlıdır ya da yararlı değildir." Değişim değerine de değinen Marx; değişim değerini nicelik olarak yararlı şeylerin elde edilmesi için duyulan emek miktarı terimiyle açıklamıştır.[50] Marx aslında emek değer teorisine şu açıdan yaklaşmaktadır:

> *"Marx emek değer teorisi için bir nesnenin değerini toplumsal olarak gerekli emek miktarı veya onu üretmek için toplumsal olarak gerekli emek- zaman belirler. Bu bağlamda her meta tek başına kendi türünün ortalama örneği olarak düşünülebilir. Bu yüzden, eşit nicelikte emek içeren veya aynı sürede üretilebilen metalar aynı değere sahiplerdir. Bir metanın değeri bir başkasının değeridir, tıpkı birinin üretimi için gerekli emek- zamanın diğerinin üretimi*

---

[46]Alan Swingewood, **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Çev, Osman Akınhay, Agora Yayınları, İstanbul, 2009, s. 86.
[47] Swingewood, s. 86.
[48] Benton, s. 206.
[49] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 166.
[50] Ritzer, s. 181.

için gerekli emek zaman olması gibi. Değerler olarak bütün metalar belirli donmuş emek- zaman kütlelerinden başka bir şey değillerdir."[51]

3.1. Değer Kuramı

Bir metanın değeri nedir? Nasıl belirlenir? Bir metanın değerinin kendi başına açıklanması oldukça zordur. Malın değeri ancak diğer malların değeri ile beraber ele alındığında anlaşılmaktadır. Bir malın değeri bazen çeşitli metalar ile değişmektedir. Peki metaların değişimleri toplumsal anlamda bizlere bir şey ifade ediyor mu? [52] Marx, değer kuramını açıklamaya çalışırken toplumsal anlamda emek teriminin önemini vurgular. Marx'a göre emek her şeyden önce bir toplumsal emek miktarının kendisidir. Yani toplumsal yapı tarafından kabul görülen bir değer biçim halidir.[53]

Emeğin değeri herhangi bir malın değeri gibi ölçülür. İnsanın emeğinin değeri bütün mallar için genel geçerdir.[54] Marx'ın toplumsal anlamda açıklamaya çalıştığı şey bir metanın değeri, o metanın üretiminde verilen emek miktarının tamamıdır. Marx tüm metalara özgün iki farklı değerin olduğunu ileri sürer. Bunlardan ilki bir metanın kullanım değeri, diğeri ise bir metanın değişim değeridir.[55] Bir şeyin yararlılığı onu bir kullanım değerine sahip kılmaktadır. Bu yararlıktan kastı, o şeyin belirsizliğinden ötürü onun sahip olduğu maddi şeydir. Bu durumu ele alırken bir şeyin niceliğine değinmektedir.[56]

Marx'ın nicelikten kastı; bir mala/şeye konulan, atfedilen fiyatı anlamındadır.[57] Maddi değeri olan bir şeyin yararlı niteliklerinden yararlanmak için bazı özeliklerinden söz etmektedir. Marx, bir malın kullanım değerini kullanım ve tüketimine bağlamaktadır. Ve bir malın değişimi zamana ve yerine göre değişmektedir.[58] Marx emek değer teorisinde şöyle bir ifadede bulunur: Bir nesnenin toplumsal emek miktarı emek ve zaman belirler. Bu bağlamda her nesne tek başına kendi türünün ortalama örneği olarak düşünülebilir. Bu yüzden eşit nicelikte emek içeren veya aynı sürede üretilebilen nesneler

---

[51] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 166
[52] Karl Marks, **Ücretli Emek ve Sermaye- Ücret, Fiyat ve Kar**, Sol Yayınları, Londra, 1865, s. 61.
[53] Aron, s. 119.
[54] Aron, s. 119.
[55] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 41.
[56] Karl Marks, **Kapital- Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Yaklaşımı**, Eriş Yayınları, Çev. Alaattin Bilgi, London, 1971, s. 46
[57] Aron, s. 119.
[58] Marks, **Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Yaklaşımı,** s. 46.

aynı değere sahiptir. Bir metanın değeri başkasının değeridir. Değerler olarak bütün metalar belirlenmiş donmuş emek- zaman kütlelerinden başka bir şey değildir. [59]

3.2. Ücret Kuramı

İnsanlık tarihinden bu yana sosyal etkileşimler ve ilişkiler çeşitli şekillerde süre gelmiştir. Yaşam şekilleri ve geçim kaynakları iklim ve coğrafyadan etkilenmiştir. Bundan dolayı farklı yerleşim yerlerinde üretilen ürünlerin insanlar arasındaki değeri ve ücreti farklı olmuştur. Marx'a göre metaların fiyatları ücretlerle belirlenir. Peki Marx'ın burada anlatmak istediği şey nedir? İlk olarak ücreti anlamlandırmak için emekten yola çıkmaktadır. Ücret terimi emeğin fiyatına verilen bir isimdir. Meta fiyatlarını emeğin fiyatına yakınlaştırarak dile getirmektedir. [60]

> *"Emeğin değeri de herhangi bir malın değeri gibi ölçülür ve incelenir. Kapitalistin ücretliye, sattığı emek gücüne karşı değer işçinin emek miktarına eşittir. İnsan emeğinin değeri, bütün mallar için geçerli genel geçer değer yasasına uygun olarak ödenir."*[61]

Marx, fiyatı değişim değeri olarak ele alırken değişim değerini ise para ile ilişkilendirmektedir. Metaların değerini emeğin değeri belirler. Marx'a göre emeğin değeri, değerlerin genel ölçüsüdür.[62] Bir metanın fiyatını belirleyen şey alıcılar ile satıcılar arasındaki rekabetidir. Bir malın temel manada ki ücreti aslında malın arz ve talep dengesine bağlıdır. Arz ve talep ise bir ürünün fiyatında düşüşü veya yükselişi belirtmektedir.[63]

3.3.Artı-Değer Kuramı

Tarih boyunca üretim ve tüketim arasındaki denge meselesi var olmuştur. Bu dengeyi üretmek kadar tüketmek de önemlidir. Artı-değer derken ne anlıyoruz? Niçin insanlar ürettiklerinden daha fazla üretmeye başlamışlar? "*Artı değer bir ürün satılırken o ürünün değeri ile o ürünün oluşumunda oluşan harcanan öğelerin değeri arasındaki*

---

[59] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu, s.** 167.
[60] Marks, **Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Yaklaşımı**, s. 63.
[61] Aron, s. 121.
[62] Marks, **Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Yaklaşımı,** s. 63.
[63] Marks, **Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Yaklaşımı,** s. 63.

farklılık olarak tanımlanır."[64] Marx her şeyden önce değerin kaynağının emek olduğunu ileri sürer. Marx, emek ve emek gücünün farklılığına ise şüyle bakmaktadır:

> *"Emek insanların kapitalistler tarafından kullanıldıklarında fiilen yaptıkları işken emek- gücü kapitalistin işçiden satın aldığı çalışma kapasitesidir. Marx'ın ifadesiyle emek -gücü veya çalışma kapasitesi, bir insanda mevcut- kullanım değeri üretirken yararlandığı- zihinsel ve fiziksel güçler toplamı olarak anlaşılabilir. Emek gücü diğer şeyler gibi bir metadır ve gerçekte tüm işçilerin satmak zorunda olduğu bir şeydir."*[65]

Marx artı değer kavramını emekten yola çıkarak açıklamaya çalışmaktadır. Marx' ın ifadesiyle emek kapitalistin işçiden satın aldığı çalışma kapasitesidir. Marx burada emek gücüne değinerek emek gücünün metasal boyutuyla ilgili olarak da şunları dile getirmektedir: 'Emek gücü' diğer şeyler gibi bir metadır ve gerçekte tüm işçilerin satmak zorunda oldukları bir şeydir. [66] Emek gücünün artı- değerin kaynağı olduğunu belirten Marx emek gücünün hesaplanmasını da iki kısımda ele almıştır. Marx, mutlak artı- değer ve göreli artı- değer olmak üzere artı değerin kaynağını aşağıda olduğu gibi tanımlamaktadır: "*Mutlak artı değer, kapitalistler emekçilerin verimliliklerini yükseltmek için iş günü süresini artırdıklarında oluşur. Göreli artı değer, kapitalistler emeğin verimliliğini aynı sürede daha fazla üretmelerini sağlayarak artırdıklarında oluşur."*[67]

Artı değer aslında emekçinin kapitalist tarafından sömürülmesinin ismidir. Marx buradan da yola çıkarak sermaye kavramına değinmeye çalışmaktadır. Artı değer derken sermayeden ne anlaşılması gerekmektedir? Marx'a göre sermaye vampire benzetmektedir. Sadece yaşayan emeği emerek yaşar. Fazla emek emdikçe yaşamını sürdürür. Bu süreçte üretilen fazlalık, kapitalistler tarafından toprak sahiplerine kira ve bankalara faiz gibi şeyleri ödemek için kullanılır.[68] Toprağı bizzat kendi başına emek aracı olarak ele alan Marx'dan, tarımsal amaçlarla beraber toprak bir emek merkezi haline

---

[64] Ritzer, s. 182.
[65] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 168.
[66] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 168.
[67] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 169
[68] Ritzer, s. 182-183.

gelmektedir. Yani bir takım emek verilerek insanlar tarafından istenilen amaçlara ulaşılmaya çalışılmaktadır.[69]

Toprak sayesinde insanlar bir şeyler biriktirmeye başlamışlardır. Üretilenden daha fazla üretmek insan doğasında vardır. Bu da bizi kapitalizmin merkezine götürmektedir. Toprak ilk alet deposudur. İlk mağaralara baktığımızda çeşitli saklama kapları ve taştan yapılmış aletler ve silahlar mevcuttur.[70] Marx şirketlerin ve çeşitli iş yerlerinin büyümek için daha fazla kar arayışana girdiklerini vurgulamaktadır. Bu da Marx'ın kapitalist birikim genel yasasına okuyucularını götürmektedir. Artı değer kapitalistlerin proletaryayı sömürme derecelerini yükselmektedir. Dolasıyla fazla sömürü varsa o kadar fazla artı değer olmaktadır.[71]

Marx artı değer noktasında makineleşmeye de dikkat çekmektedir. Makineleşme ilerledikçe daha fazla insan işini kaybedecektir. Buda kapitalistlerin rekabetlerini azaltılmasına sebep olacağı kanısını akla getirmektedir. Marx'ın deyimiyle kapitalistler bu hakimiyetin kontrolünü sağlamak için devrilmeye karşı şiddetli derece de direniyorlar. Marx kapitalist birikim yasasına önemli noktaya değinmektedir. Kapitalizmin doğasında ilerleme kaçınılmazdır. Bu sürekli ilerleme ve gelişme kapitalizmi sona doğru yaklaştırır.[72]

4. Din Anlayışı

Karl Marx, sosyolojiye olan katkısının yanısıra din sosyolojisi alanında da tartışılan söylemlerin sahibidir. Sosyoloji biliminin bir alanı olarak ortaya çıkan din sosyolojisi, süreç içersinde bağımsızlığını kazanarak farklı bir bilim dalı olma özelliğini kazanmıştır. Bu süreçte; dinin sosyolojik olarak incelenmesi ve din sosyolojisinin toplumsal sorunlara karşı geliştirdiği perspektifler bilim insanları tarafından kabul görülmüştür. Birçok sosyal bilimci gibi, Karl Marx da din sosyolojisine ilgi duymuştur.

Marx'ın ilgisini bu alan düzleminde açıklamaya çalışmak konu ve teori özünden uzaklaşma kaygısı taşımadan mümkün görünmemektedir. Marx'ın din üzerine kısa özlü

[69] Marx, **Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Yaklaşımı,** s. 168.
[70] Marx, **Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Yaklaşımı**, s. 168.
[71] Ritzer, s.182-83.
[72] Ritzer, s. 183

ve çoğunlukla etkili sözleri olmasına rağmen din sosyolojisine katkısı çok azdır. Marx'ın, özellikle ve bağımsız olarak din sosyolojisi üzerine yazıları nadirdir. Onun bu alana etkisi daha ziyade, altyapı ve üst yapı kurumlarının karşılıklı etkileşimlerine bakışı sayesindedir. Marx dini kendi başına almak yerine farklı kurumlarla bağlantısını kurarak ele almıştır. Marx; bu manada din, hukuk, siyaset, ideoloji gibi üst yapı alanlarının dikkatini çekmesini başarmıştır.[73]

Marx tarihin şimdiye kadarki bütün toplulukları sadece birer sınıflar toplumu olduğunu iddia etmiştir. Bütün çağlarda sınıfların karşıtlığı vardır. Bu da o çağın toplumsal ve sınıfsal farklılığını ve şartlarını ortaya koymaktadır.[74] Marx'ın sahip olduğu dini düşünce anlayışı sosyal ve kültürel gelişmeler ve değişmelerle anlam kazanmıştır. Belki doğrudan bir anlam kazanmasa da bir üst yapı kurumu olarak din, toplumlar ve kurumlar ile etkileşim içerisinde olmuştur. Marx'ın dine yaklaşımı eleştiriler doğrultusunda gelişmiştir:

> "*Din dışı eleştirinin temel esası şudur: İnsan dini inşa eder, din insanı değil. Başka bir deyişle din, henüz kendini bulamamış veya zaten kendini tekrar kaybetmiş insanın öz- bilinci, öz hissiyatıdır. Fakat insan dünyanın dışında ikamet eden soyut bir varlık değildir. İnsan insanın dünyası, devleti, toplumudur.*"[75]

Davis'in ifade ettiği şekliyle; "O, dinin bu dünya ile ilgili eskatolojik umutlarını devrimci praxis (eylem) ile gerçekleştirerek onu ortadan kaldırmanın yollarını aramıştır. Bununla birlikte, modern toplumdaki gerçek dünyevileştirici gücün devrimci proletarya değil; ''dini sevginin en Tanrısal coşkularını, bencilce hesapların buz gibi sularına gark eden burjuvazi olduğuna inanımaktadır."[76]

Marx'ın anlatmaya çalıştığı ifadelere bakıldığında kendini bulamamış insanların din ile kendilerini sorguladıklarını ve kendilerine bir liman bulmaya çalıştıklarını söylediğini anlamak mümkündür. Dünyanın neresine bakılırsa bakılsın dinsiz bir toplumun görülmesi oldukça zordur. Toplumlar kendilerine ait sosyal normları

---

[73] Winston Davis, **Din Sosyolojisi**, Çev. İhsan Çapçıoğlu, Aüifd Dergisi 4. Sayı, Ankara, 2006, s. 241.
[74] Hans Freyer, **Sosyoloji Kuramlar Tarihi**, Çev. Tahir Çağatay, Doğubatı Yayınları, İzmir, 2011, s. 83
[75] Marx- Engels, **Din Üzerine**, s. 34.
[76] Davis, s. 242.

yaratmıştır. Din terimi de sosyal normlar içerisinde üretilmiş bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak din ifadesine somut ibareden çok soyut noktadan yaklaşılmalıdır. Marx'ın bu soyut ifadelere yaklaşımı ise şöyledir:

> *"Din bu dünyanın genel teorisidir. Onun ansiklopedik bir özeti, popüler bir form içindeki mantığı, onun ruhsal onur meselesi, coşkusu, onun manevi müeyyidesi, ciddi tamamlanışı, teselli ve haklılaştırılması için evrensel bir zemindir. İnsanın, özünün fantastik gerçekleştirimidir. Çünkü insan özü hakiki bir gerçekliğe sahip değildir. Bu yüzden dine karşı olan bu savaş dolaylı olarak öteki dünyayla olan savaştır. Dinsel dünya aynı zamanda gerçek (reel) ızdırabın bir ifadesi, gerçek ızdıraba karşı bir protestodur. Din bastırılmış varlığın müşahedesi, kalpsiz bir dünyanın kalbidir; tıpkı ruhsuz bir dünyanın ruhu olduğu gibi din insanın afyonudur."*[77]

Marx'ın din teorisi genel olarak Alman felsefe tarihi ile hesaplaşma biçimindedir. Marx'ın yaşadığı dönemde Alman entelektüelleri arasında iki önemli düşünce temsilcileri bulunmaktaydı: Hegel ve Feuerbach. Marx bu iki düşünürden farklı noktalarda yararlanarak kendisinin sosyolojik teorisini oluşturmuştur. Kuşkusuz bu iki düşünürün Marx üzerinde etkileri göz önüne alındığında Hegel'in etkisinin daha fazla olduğu görülmüştür. Hegel ise insan ruhu özgürdür der. Tarihin ilerleyişi insanların, kendilerinin özgür olduğunu fark etmesiyle bağdaşlaştırır. Hegel'in özgürlük anlayışı özünü gerçekleştirmeye dayanmaktadır.[78]

Hegel bir idealisttir. Her şeyin neticede Tanrı'nın zihninde fikirler olarak ortaya çıktığına inanmıştır. Hegel'e göre, Tanrı ve insanlar arasında içkin bir diyalektik ilişki vardır. Diyalektiğin özü çelişkidir: *Her kavram karşıtının veya Hegel'in terimleriyle, olumsuzlamasını içerir.*[79] Nitekim Hegel, *"Sonlu hiçbir şey gerçek varlığa sahip değildir"* sözünün ardından, *"Sonlu idealdir"* der. Yani, sonlunun özü onunla çelişki içindeki sonsuzda, Tanrı'da yatar. Hegel insan tarihin Tanrının otobiyografisi olarak anlaşılabileceğine inanır, zira insan tarihi sadece *"sonsuz ve onun bu dünyadaki tezahürleri tarafından olumsuzlandığı sürece var olur."* Ancak Hristyanlıkta olduğu gibi,

---

[77] Günter Kehrer vd., **Din Sosyolojisi**, Vadi Yayınları, Ankara, 2007, s. 20.
[78] Dan Swain, **Yabancılaşma**, Çev. Hande Urbanlı, Durak İstanbul Yayınları, İstanbul, 2013, s. 16.
[79] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 129.

sonlu bireyler dünyası yok olurken bile sonsuz devam eder. Hegel'in sözleriyle, sonlu sonsuz içinde kaybolur ve var olan şey sadece sonsuzdur veya hep süre giden hayattır.[80]

Marx açısından her iki düşünürün düşüncelerinde hatalar bulunmaktadır. Anthony Giddens'a (2010) göre Marx din sosyolojisinde düşüncelerini geliştirirken Hegel'den iki önemli noktada faydalanmıştır: 1-Marx'ın büyük ölçüde Hegel'e borçlu olduğu, ilerleyen bir süreç olarak insanın *"kendini-yaratması"* fikri.[81] Marx'ın 1844 El Yazmaları'ndaki ifadesine göre, *"dünya tarihi olarak adlandırılan şeyin tümü insanın insan emeğiyle yaratılmasından başka bir şey değildir."*[82] 2-Yabancılaşma Fikri. Jonathan Turner ve arkadaşlarının yazmış oldukları *Sosyolojik Teorinin Oluşumu* kitabında Marx'ın Hegel'den ayrı olduğu noktaları şu şekilde açıklar:

> *1-Hegelci idealizmi farkli şekillerde eleştiren Marx bu yaklaşımı kuvvetle reddeder. Kesin itirazlarından ilki ve en önemlisi Hegel'in sonlu veya empirik olguların nihayetinde gerçek olmadıkları iddiasina yapılır. Marx'a göre, gerçek olgular sadece düşünceler olarak anlaşıldığında insanların daha önemli pratik sorunlari göz ardı edilir. Ne maddi nesneler ne de ilişkiler sadece onlar hakkındaki düşüncelerimizle değiştirebilir. Marx'a göre, Hegel'in görüşünün olgunlaşmamışlığı basit bir örnekte açıktır: insanlar kendi yaşantıları veya emekleriyle ürettikleri şeyler üzerinde hiçbir kontrole sahip olmayacak biçimde yabancilaştıklarında, bu duruma gerçekliğe ilişkin algılarını değiştirerek son veremezler.*[83]

> *2-Marx'a göre, nihai gerçekliğe vurgusu Hegelci düşünceyi insanların bazı temel niteliklerini yanlış değerlendirmeye itmiştir. Örneğin, Hegel haklı olarak ''insanın özünün emek olarak kavrasa'' bile, ''bildiği ve kabul ettiği tek emek soyut zihinsel emektir''. Benzer şekilde, sonlu şeylerin gerçekdışılığına inancı Hegel'i insanlari nesnel-olmayan, manevi varlıklar olarak alan bir konuma itmiştir.*[84]

> *3-Marx'ın Hegel'in çalışmasını istila eden dinsel motifi reddetmesi bakımından, ilk eleştirisinin bir uzantısıdır. Önceden belirtildiği gibi, Hegel, Hristiyan bir Tanrı inancına rağmen, Tanrının varlığını kanıtlamak için sonlu dünyanın gerçekliğini yadsır. Ancak Marx'a göre, 'aklin' bu tür pratik- olmayan problemlere yönelmesi*

---

[80] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 128.
[81] Anthony Giddens, **Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori**, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, 2010, s.54
[82] Karl Marx, **Kapital 1. Cilt**, Çev. Mehmet Selek, Yordam Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 11.
[83] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s.129.
[84] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 128.

insanların sömürüldüklerini ve bu dünyadaki statükoyu değiştirmekte çıkarları olduklarının anlamlarını engeller. Marx için 'öte dünya', hakkında kaygı duymayı gerektirmeyen dinsel bir fantezidir.[85]

4-Marx'ın Hegel'e dördüncücü eleştirisine göre, idealizm siyasal açıdan devrimci olmaktan ziyade muhafazakardir; karşıt çıkarlarla dolu bir toplumsal gerçeklik anlayışından ziyade, gerçek bir insanlar topluluğu yanılsaması yaratır. Bunun kaynağı, kısmen, Hegel'in pratik ve fiziksel bir varlık olarak devletin kaynağının Tin veya düşünce olmasının öne sürmesidir. Hegel bu sayede devlete kutsal bir nitelik atfeder.[86] *Marx dünyada kendimizi gerçekleştirmek için önemli olan şeyin düşünce değil, bilinçli üretim faaliyeti - emek olduğunu ileri sürer. Hegel insan faaliyetini sadece bilginin farklı aşamalarının dışavurumu olarak ele alıyordu. Bu onu insan faaliyetinin gerçek sonuçlarına karşı körleştirdi. Hegel'in giderek politik statükoyu kabul etmesine karşın, Marx etrafında büyük bir acı, baskı ve mutsuzluk görüyordu.Bu nedenle kafası insanların faaliyetlerinde nasıl kendilerini var etme konusunda başarısız olduklarını açıklamakla meşguldü.*[87]

Din ile beraber insanların sorgulamaktan kaçındığını vurgulayan Karl Marx, mutluluğun gerçekte anlaşılmasını ancak ve ancak din olgusunun tesirinden kurtulmasıyla mümkün görür. Marx, kendisine sormakta olduğu soru şudur? Filozoflar dünyayı yorumlamak yerine onu nasıl değiştireceklerinin hesabını yapmalıdırlar. Marx ise dinin gerçeklik ve mutlulukla olan ilişkisine şöyle eleştirilerde bulunmuştur:

"Din, halkın bu aldatıcı mutluluğunu ortadan kaldırmak halkın gerçek mutluluğunu istemektir."[88]

"*Dinin eleştirisi kişinin, düşünmek, eylemde bulunmak ve kendi gerçeğini şekillendirmek konusunda tıpkı gözü açılmış ve aklı başına gelmiş insanda olduğu gibi gözünü açar. Öyle ki kişi sonuçta kendi etrafında, dolayısıyla kendi gerçek güneşinin etrafında dönmeye başlayacaktır. Din, ancak insan kendi etrafında dönmediği sürece insanın etrafında dönen aldatıcı bir güneştir.*[89]*"*

---

[85] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, s. 128-129.
[86] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 129.
[87] Swain, s. 19
[88] Marx-Engels, **Din Üzerine**, s. 35.
[89] Kehrer, S.126.

"Dinsel ızdırap aynı zamanda gerçek ızdırapın bir ifadesi ve gerçek ıztıraba karşı bir protestodur."[90] *"Din dünyadaki sıkıntıların tesellisi ve baskıları meşrulaştıran teorisidir. Dinin sefaleti hem gerçek sefaletin ifadesi hem de bu gerçekliğe itiraz edilmesidir. Din mutsuzluklar altında ezilen yaratığın son nefesi, kalpsiz bir dünyanın şefkati, ruhsuz bir çağın ruhudur. Din toplumun afyonudur."*[91] *"Din bastırılmış yaratığın iç çelişkisi kalpsiz bir dünyanın duygusu ve ruhsuz koşulların ruhudur. O insanların afyonudur. İnsanların hayali mutluluğu olan dini kaldırmak onların gerçek mutluluklarını istemektir. Onları kendi koşullariyla ilgili hayallerden kurtarmak istemek, bu aldanmayı gerektiren bir koşulu ortadan kaldırmak istemektir. Din eleştirisi, bu yüzden, dinin halesi olan bu gözyaşları vadisinin bir başlangıç eleştirisidir."* [92]

Marx aslında gerçek mutluluğu elde etmenin yolunu meta ve yapı üzerinden elde edileceğini savunmaktadır. Din, Marx'ın gözüyle insanları hayali bir dünyaya götürmekten başka birşey değildir. Din insanlara bu dünyadaki gerçek mutluluğu sunmanın ötesindedir. Bu dünyadaki güzellikleri görülmesine engeldir. Marx'a gore, dinin temel işlevlerinden biri insanların gerçek durumları ve çıkarlarını görmelerini engellemektir.[93] Görüldüğü gibi Marx dini olgunun doğruluğuna ideolojiler gibi bakarak anlaşılmasının mümkün olduğu inancına sahiptir. Marx'ın açısından bakıldığında kapitalist düzende üretilen birçok kötülüğün din tarafından üstünün örtüldüğü anlayışı vardır.

---

[90] Karl Marx-Friedrich Engels, **Felsefe Üzerine**, 1. Baskı, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 30.
[91] Marx-Engels, **Din Üzerine,** s. 35.
[92] Marx-Engels**, Din Üzerine,** s. 35-36.
[93] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 132.

İKİNCİ BÖLÜM

MAX WEBER'DE SINIF, EKONOMİ VE DİN

1. Max Weber'in Hayatı ve Eserleri

Sosyolojik teorinin tarihinde Max Weber çok önemli katkılarda bulunmuştur. Max Weber ölümünden sonra, Karl Marx'ın (1818-1883) aksine, arkasında politika yolundan giden bir grup ya da radikal grup bırakmadı. Çalışmaları ölümünden önce Almanya dışında pek bilinmiyordu. Herhangi bir disiplin içindeki çok az düşünür kendi dönemindeki uzman meslektaşlarının övgüsünü ve hayranlığını Weber kadar kazanmıştır. Sosyal bilimciler için Weber'i bir ilham kaynağı olarak görmek ve onu anlamak ileriye taşımak gerekir. Weber'in muhteşem bir kuramcı olması dolayısıyla sosyologların gurur duyması lazım.[94]

Weber, ölümünün üzerinden yaklaşık bir asırdan fazla geçmiş olmasına rağmen halen dünya sahnesinde çalışmalarına olan merak devam etmektedir. [95] Weber, 21 Nisan 1864'te Alman sanayicilerden zengin bir ailenin çocuğu olarak doğmuştu. Henüz beş yaşındayken çeşitli sorunlardan dolayı ailesinin taşındığı Erfurt'ta büyümüştür.[96] Weber'in ailesi Alman orta sınıf içinde son derece önemli bir konuma sahipti. Annesinin ailesinin gelir düzeyi de iyiydi, kazançları esasen iş hayatı kaynaklı olmasına rağmen, öğretmen olan büyük babası yetişme döneminde daha belirgin hâle gelen entelektüel ilgilere sahipti ve bunları eve taşımaktaydı. Max Weber'in babası bu ilgilerden uzak kalmayarak babasının bilgisinden ve ilgisinden faydalanmıştı.[97] Weber'in babası, hukuk eğitimi almış ve başlarda bir kamu görevlisi olarak çalışmasına rağmen, hayatının büyük bir kısmını siyasete adamıştır. Ulusal Liberal Parti'nin önde gelen kişilerinden birisi oldu. Berlin Kent Konseyi'ne, Prusya Meclisi'ne ve Alman Parlamentosu'na seçildi.[98]

1903'te Harvard Üniversitesi'nden ders vermesi için davet edildi. Weber, Harvard Universitesi'nin teklifini geri çevirmedi. 1904 Agustos'un da hayat arkadaşı ile

---

[94] Goodwin ve Sicemecca, s. 208.
[95] Collins, s. 105.
[96] Gordon, s. 516.
[97] Anthony Giddens, **Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 23.
[98] Coser, s. 217.

Amerika'ya üç aylık seyahata çıktılar. Orada Newyork Kütüphanesinde *"Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu"* üzerine kafa yormaya başladı. 1905 yılında Almanya'ya döndükten sonra Rus Devrimi'yle ilişkili gazete yazılarını okuma başladı.[99] 1903'te Almanya'da önde gelen bir sosyal bilim dergisi konumundaki Sosyal Bilim ve Sosyal Politika Arşivi'nin üst düzey editörlerinden biri oldu.

1910'da Georg Simmel ve Ferdinand Tönnies'le birlikte Alman Sosyoloji Derneği'ni kurdu ve birkaç yıl sekreterliğini yürüttü. Bu dönem boyunca Alman siyasal sistemini İngiliz çizgilerde dönüştürmeyi amaçlayan Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin kurulmasında etkin rol oynadı.[100] Weber, 14 Haziran 1920'de elli altı yaşındayken zatüreden öldü. Eserleri ağırlıklı olarak ölümünün ardından eşi tarafından yayımlandı ve pek çok kitabı 1950'lere kadar İngilizceye çevrilmedi.[101] Başlıca çalışmaları şunlardır: *Genel Ekonomi Tarihi, Kapitalizmin Ruhu ve Protestan Ahlakı, Sosyal Bilimler Metodolojisi, Eski Yahudilik, Hindistan Dinleri: Budizm ve Hinduizmin Sosyolojisi, Müziğin Rasyonel ve Sosyal Temelleri, Yorumlayıcı Sosyolojinin Bir Taslağı, Ekonomik ve Sosyal Organizasyon Kuramı, Toplum ve Ekonomideki Yasalar Üzerine, Kent, Din Sosyolojisi, Ekonomi ve Toplum.* [102]

2. İdeal Tipler

Weber'e göre sosyolojinin konusunu, bireylerin sosyal eylemleri oluşturur. Weber'in sosyolojisinin ana eksenide burada görülmektedir. Bireysel ve toplumsal anlamda eylemler ve birbirlerine ilişkileri anlamlı eylemlerin oluşturduğu yapı vardır. Bu yapı toplumdur. Onun sosyoloji anlayışının hareket noktası buradan başlamaktadır. Bu eylemler saf veya ideal eylemler olarak tanımlanmaktadır. Weber bunları dört kategoride ele almaktadır.[103]

Weber'e göre sosyoloji, "ideal tip" kavramıyla yapılır. Sosyolojinin "açıklayıcı" olması gerektiğini savunur. Sosyal bilimlerde açıklayıcılığı ile beraber nedenselliği de

---

[99] Gerth - Milss, s. 15-16.
[100] Gordon, s. 518.
[101] Bryan Turner, **Klasik Sosyoloji**, Çev. İdil Çetin, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 64.
[102]Fatma Sünney Hürrem, **Max Weber'in Sosyoloji Bilimine Katkıları**, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2008, s.23.
[103] Süney, s.104.

vurgular.[104] İdeal tipler Max Weber sosyolojisinin belki de en önemli noktasını oluşturmaktadır. Weber kendi çalışmalarında sosyal ve kültürel değerleri eylemleri özelikle ideal tipler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Max Weber'e göre ideal tip şu anlama gelmektedir: Herhangi bir değer yargısıyla ilgisi olmayan, az çok var olan bazen de var olmayan bir çok somut, belirli ve göze çarpan olguların özeliklerinin bir sentezi olarak analitik bir yapı içinde düzenlenmiş ve birleştirilmiş soyut bir yapıttır. İdeal tip ahlak yada din açısından erişilmesi ya da taklit edilmesi istenen mükemmel bir tip demek değildir. Bu açıdan değer yargısından arınmış bir zihni yapıttır. [105]

Weber'e göre *ideal tip* üç işlevi sahiptir. *"Birincisi, ideal tip, daha kapsamlı nedensel analiz stratejisiyle birlikte yorumlama sürecindeki aşamaları dile getirir. İkincisi, yorumcuların tikel eylemlerde ya da metinlerde bulunduğu kabul ettikleri anlam ilişkilerini dile getirmelerini sağlar. Üçüncü ve son olarak eylemlerin ve inançların yorumlanmasında araştırmacının oynadığı aktif role vurgu yaparlar."*[106] Weber'in "ideal tip"i değersel olarak kendisine ulaşılmak istenen model anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla pozitivizimdeki "yasalar" ve "ideal" tipler aynı şeyler değildir.[107]

İdeal tip, ahlaksal yahut dini bakımlardan taklit edilmesi gereken veya ona ulaşılması beklen mükemmel bir tipi simgelemez. Onun simgelediği, değer yargısından arınmış zihinsel bir kavram olduğudur. Aynı zamanda bu tip ortalama tip ile de karıştırılmamalıdır. Aralarında kesin bir ayım vardır ki, o da ortalama tipin birtakım somut olaylarda biraz biçimde belirli olan genel özelliklerin toplamını ifade ettiği; ideal tipin ise bu özelikleri haricinde, somut olan her olayda 'olmazsa olmaz' nitelikte olmayan, dağınık, çok da belirli olmayan özellikleri yansıttığıdır. Weber'e göre 'ideal tip' kavramı, öncelikle rasyonel yöntemlerle kullanılarak oluşturulan soyut bir zihinsel yapıtı ifade eder. Bu yapıtın içinde, karmaşık bir sosyal gerçeklikten dolayı oluşan ve belli türden bir somut olaya ilişkin tipik olarak görülmeyen nitelikler bulunmaz. Nitekim, ideal tipler

---

[104] Kemaleddin Taş, **Sosyal Bilim Paradigmaları Açısından Sosyolojik Metodoloji**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011, s. 98.
[105] Sezgin Kızılçelik, **Sosyoloji Teorileri 1**, Mimoza Yayıncılık, Konya, 1992, s. 150
[106] Taş, s. 102-103.
[107] Taş, s. 104.

karmaşık olan gündelik hayatta, hiçbir zaman, bu bahsedildiği şekilde 'kavramsal saflıkları' dahilinde değildirler. [108]

Weber'e göre ideal tipler, gerçekliğe veya benzeri görüşleri dile getirirken derinlemesine ulaşılmaya çalışılan kişiler tarafından ortaya atılmış klavuz kavramlardır. Buradaki amaç ise kişilerin kendilerine göre bir yorum veya seçim doğrultusunda ifadeler geliştirmektir. [109] İdeal tipler kuramı, sosyal bilimler alanında genellemeler yapılmasına imkan sağlamaktadır. Weber sosyolojiyi geneleştirici bilgiler doğrultusunda "kurallıklar ve düzenlilikler" elde ederek bir bilim olarak temelendirmek istemiştir. [110] Weber' göre sosyoloji bireylerin ve bireylerin yaşadıkları çevreleri baz alarak toplumsal davranışların sonuçlarını nedenleriyle beraber açıklayıcı bir şekilde yorumlayarak anlayan bir bilim olarak görmektedir. Weber bundan dolayı davranış tiplerini sosyolojinin içerisine yerleştirmiştir. [111]

2.1. Amaçla İlgili Akılcı Davranış:

Pareto'nun mantıklı ve mantıklı olmayan davranışlara ilişkin sınıflamasında Weber'in "amaçla ilgili akılcı davranış" tipi neredeyse Pareto'nun mantıklı davranışına karşılık gelir. Bu davranış tipi bir köprü yapan mühendisin, para kazanmak isteyen bir spekülatörün yahut galip gelmek isteyen bir generalin davranışını içerir. Tüm bu durumlara ilişkin zweckrational davranış yani "amaçla ilgili akılcı davranış" bir kimsenin bir işi yapmakta amacının ne olduğunu düşünüp tasarlaması ve bu amacı gerçekleştirmek için de araçları düzenlemesi şeklinde tanımlanır.[112]"

Weber bu eylem tipinde sosyolojik açıdan amaçların ve araçların sistematik bilgiselliğini ele almaktadır. Aslında burada sorgulanan sual şudur: İnsanların sahip oldukları bilgiler ne kadar doğrudur? Bilgiler bilindiği gibi yanıltıcı olabilmektedir. Eylem biçimi olarak idealler bilgiye dayandığını vurgulayan Weber, modern toplumlarda bunun etkililiğinden söz etmektedir. [113]

---

[108] Sünney, s. 104
[109] Taş, s. 105.
[110] Taş, s. 107.
[111] Taş, s. 109.
[112] Sünney, s. 106.
[113] Turner, **Sosyoloji Teorinin Oluşumu**, s. 20-21.

2.2. Bir Değer İle İlgili Akılcı Davranış:

"Bu davranış tipini şu türden örneklerle açıklamak mümkündür: *"Bir düelloda ölen Alman sosyalisti Lassalle'ın davranışı ya da gemisiyle birlikte batan kaptanın davranışı…"* Bu örneklerdeki davranış, belirlenmiş, dışsal bir amaca ulaşmaya çalıştığı için değil de, herhangi türden bir meydan okumaya karşılık vermemek için, ya da batan gemi örneği kapsamında kişinin onurunu zedelememesi adına akılcı bir nitelik taşır. Burada esas olan şey, bir kimsenin sahip olduğu değerler söz konusu olduğunda, o değere sadık kalma gerekçesiyle, tehlikeyi göze alması ve bu suretle de akılcı davranmasıdır".[114]"

Bu eylem davranış şekli kişilerinin temel değerleri ile gerçekleştirmek istedikleri davranış şeklidir. Değerlerin temelinde yatan eylemleri ön plana alınarak analiz etmeye çalışan Weber insanları ve kuralları baz alır. Bu eylem şeklinde özelikle insanlar tarafından kabul edilmiş kuralların var olması ve bu kuraların doğrultusunda çeşitli talepleri mevcuttur. Burada bir çok örnek verilebilir. Özelikle politikacılar, dindar insanlar, çocuklarını özel okullarda okutan anne babalar gibi örnekler verilerek değerlerin sosyolojik açıdan tespiti yapılmaktadır. Weber özelikle modern toplumlarda bunun ortaya çıktığını vurgulamaktadır.[115]

2.3.Duygusal ve Heyecana Bağlı Davranış:

Weber, belirli bir durumdaki insanların duygularının bazı davranışları belirlediğini belirtmektedir. Buna şu örneklerden ulaşabiliriz. Çocuğunu döven anne-babalar veya spor oyununda rakibine beklenmedik bir tepki veren bir sporcu hemen hemen her toplumda görülmesi ihtimaldir. Kuşkusuz bu davranış tipi her toplumda görülmesi olasılığı mevcut olup farklı şekillerde davranışlar yer edinmektedir.[116]

Weber'e göre bu davranış tipi, öznenin bizzat kendi bilinç halinin yahut karakterinin direkt olarak belirlediği davranışı ifade etmektedir. Söz gelimi annesini sinirlendiren bir çocuğun annesinden tokat yemesi buna iyi bir örnek teşkil eder. Görüldüğü üzere, burada davranışın ya da eylemin gerçekleştirilmesinde herhangi bir amaç

---

[114] Sünney s. 106.
[115] Turner, **Sosyoloji Teorinin Oluşumu,** s. 219.
[116] Turner, **Sosyoloji Teorinin Oluşumu,** s. 219.

ya da değer söz konusu değildir. Davranışın oluşmasında etkili olan tamamıyla duygusal tepkilerdir.[117]"

2.4.Geleneksel Davranış:

Buradaki davranış, alışkanlıklar, adetler, inançlar, normlarca belirlenmiş olan davranışlar biçiminde ortaya çıkmaktadır. Geleneğe göre davranan bir kimse, hiçbir biçimde amaç, değer yahut duygusallık taşımak zorunda değildir; önemli olan uzun vadede yerleşmiş olan gelenekselliğe uyma beklentisidir.[118]"

Bu davranış biçimine baktığımızda toplumların ve bireylerin sahip olduğu bazı sosyal normlar vardır. Özelikle bireylerin sahip olduğu alışkanlıkları ele alan Weber burada şu yargılara değinmektedir: İnançlar ve değerlerin insanların doğasının bir parçası olduğunu belirterek şu yargılara varmaktadır. Adetler ve alışkanlıklar toplumlarda kuşaklar arası bazı değerleri aktarır. Bu da gelenekselliğin göstergesidir. Tarihsel anlamda baktığımızda yerleşik hayata olan insanların farklı geleneksel davranışlara sahip oldukları gibi göçebe bir hayat tarzına sahip olan insanlarda da farklı geleneksel davranışlar mevcuttur. Weber burada özelikle şunu dile getirmeye çalışmaktadır: İnsanların seçim şansının zor olduğunu belirtmektedir.[119]

3.Egemenlik Tipleri:

Almanca "*herrchaft*" terimi hem egemenlik hem otorite anlamına gelmektedir. Bütün toplumlarda gaye edilen en önemli amaçlardan bir tanesi de düzenin meşrulaştırmaya çalışılması ve düzenin sağlanılması konusudur. Bundan dolayı düzen meşrulaştığında iktidarlar kendi işlerini daha kolay yapabilmekte ve buna tabi olanlar da düzene daha çabuk adapte olabilmekteler.[120] Weber egemenliğin sosyal eylemlerin başında geldiğini dile getirmektedir. Sosyal eylemlerin egemenliğin temeline dayandığını vurgulamaya çalışmakta olan Weber; ekonomik kuruluşlarda sosyal eylemlerin egemenlik ile olan ilişki açıkça görüldüğünü savunmaktadır.

---

[117] Sünney, S. 107.
[118] Sünney, S. 107
[119] Turner, **Sosyoloji Teorinin Oluşumu**, s. 219- 221.
[120] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 225.

İster feodal ister modern toplumlarda olsun sosyal eylemlerin ekonomi ile bütünleşmiş bir vaziyete olduğunu belirten Weber, egemenlik kavramının başkalarının davranışları üzerinde etkili olduğunu ve davranışları belli isteklere zorla uydurmaya çalıştığını belirtmektedir. Weber çıkarların karşılıklı olduğunu ve diğer bir şekilde otorite ilişkilerine dayandığının altını çizmektedir. Otoriteyi sosyal bir olay olarak görmekte olan Weber; otoriteye uyanların sosyal bir kabullenmeye otorite sahiplerinin ise emirlere uymada sahip oldukları karşılıklı meşruluğun var olduğunu anlatmaya çalışmaktadır.[121]

Freyer'in birebir söylediği şekliyle ifade edecek olunursa; "Çok genel ve yaygın olan bir tanıma göre egemenlik, belirli ya da bütün emirleri için söz konusu olan belirli insan zümresinin itaatini bulmak şansıdır. Her toplumsal ilişki gibi, egemenlik ilişkileride, ya iştirak edenler arasında oluşan birer özleşme ve anlaşma yoluyla, ya yaşamsal görgü alışkanlığı yoluyla, ya da basbayağı bir dış yetki / yetkilinin koymuş olduğu düzen ilkeleriyle kurumlaşır. Böylece yalnız toplumsal ilişkilerden doğan bir egemenlik, bir birlik oluşur. Böyle bir birlik yani egemenlik birliği ortaya çıkınca, orada geçerli ve saygın olan düzenin yürütme ve denetimiyle uğraşacak olan kişiler de ortaya çıkacaktır."[122]

3.1.Geleneksel Otorite:

Geleneksel egemenlik oluşumunda egemenliğin meşruluğunun tarihsel geçmişine dayandığını vurgulamaktadır. Weber, burada kralların hükümdarların geçmişten beri süre gelen geleneksel kurallarla belirlendiğini dile getirmiştir. Weber'e göre geleneksel otoritenin egemenlik anlayışı tarihinde geçmişine dayanan ve inanç sistemini kabul gördüğü için güven veren egemenlerin sahip oldukları bir sosyal güç ve yetkisi vardır.[123] Emirlere uyan kesiminde 'gelenek yoldaşı', 'uyruk' ve geleneksel sadakat duygusuna sahip olduklarından dolayı itaat etmekte oldukları görülmektedir.[124]

3.2. Karizmatik Otorite:

Max Weber'in otorite tipleri; içinde en ilginç olanı hiç kuşkusuz karizmatik otoritedir. Weber'e göre 'karizma' terimi kendisinde doğaüstü yeteneklerin olduğuna

---

[121] Kızılçelik, **Sosyoloji Teorilei 1**, s. 155.
[122] Freyer, s. 175.
[123] Freyer, s. 175.
[124] Kızılçelik, **Sosyoloji Teorileri 1**, s. 156.

inanılan ve sıradan insanlardan ayrılan, belli niteliklere sahip olan toplumu bunalımdan kurtaran insanı tanımlamak için kullanılır.[125]

“Karizma” kavramı, bireysel olarak bir bireyi sıradan insanlardan ayıran ve onun doğaüstü, insanüstü ya da en azından bazı özel istisnai güçlere ya da niteliklere sahip sayılmasına yol açan belli bir nitelik anlamında kullanılır. Bunlar sıradan insanların ulaşamadığı ancak kutsal, ilahî kökenleri olan ya da örnek oluşturan özelliklerdir ve bir kişi, bu özellikler temelinde lider sayılır. İlkel şartlarda bu özel saygı biçimi peygamberlere, tedavi edici ya da hukukî bilgelik sahibi olmakla meşhur kişilere, avda liderlik edenlere ve savaş kahramanlarına gösterilir.[126]

Karizmatik anlamı, bilindiği gibi dinsel temellidir. Karizma kavramında, söz konusu karizmanın Tanrı vergisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlam genellikle sıra dışı insanlar için kullanılmaktadır. Weber’e göre karizmatik liderlik kriz dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Halkın selamete ulaşması için kargaşalardan ve bunalımdan kurtulması için yönetimin veya yönetenlerin yetersiz kaldığı anda ortaya çıkan üstün kudretli liderlerin sempatik ve halkın sevgisini kazandıkları bilinmektedir.[127] Bu sayede halkın karizmatik liderlere olan sevgisi ve desteği onun yetkilerini tanımaktan geçtiği bilinci ile olmaktadır. Halkın kendi istekleriyle karizmatik liderleri kendi sahip oldukları özgür hakkı ile onu izleyebilmeleri belki de üzerinde durulması gereken en önemli nokta olduğunu belirtmektedir.

Karizmatik liderin sahip olduğu güç kudretli olup gündelik kararların alınmasını kolaylaştırdığını ve meşrutiyetinin kabul edilmesi ise başarısına bağlı olduğu anlaşılmaktadır.[128] Tüm bunlara rağmen Weber’in karizmatik önderlerle ilgili vurguladığı şu noktayı da gözden kaçırmamak gerekmektedir; Weber’e göre; bahsedilen karizmatik önderler toplumların en zor dönemlerinde ortaya çıktıkları için otoritelerini fazla sürdüremeyebilirler. Bundan dolayı lider kendi otoritesini koruyamaz hale gelirse bütün kitlesini kaybedebilme tehlikesi ile de karşı karşıyadır.[129]

---

[125] Kızılçelik, **Sosyoloji Teorileri 1**, s. 156.
[126] Max Weber, Bürokrasi **ve Otorite**, Adres Yayınları, İstanbul, 2005, s. 90.
[127] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu** s. 226.
[128] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 226.
[129] Kızılçelik, **Sosyoloji Teorileri 1**, s. 157-158.

3.3. Meşru-Yasal Otorite:

Egemenlik günümüz dünyasında daha aktif ve nesnel bir işleve sahiptir. Hukuksal esaslar tüm kesim için geçerlidir. Egemenliğin aslına baktığımızda ise egemen olan ya da olanlar emir verirken bütün emir ve icraatları buna göre yaparlar.[130] Diğer bir şekilde yasal otoritelerden söz etmek gerekirse emirlerin ve egemenliğin kullananların akılcı kuralardan oluşan ve herkesin bağlı olduğu normlara dayanması gerekmektedir. Böylece emir edenlerin bağlı oldukları bir hukuki anlayışın mevcutluğu bulunmaktadır. [131] Weber ideal tipler ile beraber tarihsel sosyal bağlara değinmeye çalışmıştır. Tarihsel sosyal gerçekleri özelikle bileşik – karmaşık toplumlar üzerinde ele almıştır. Max Weber böylelikle bu konuya bazı noktalarda feodal, bazı noktalarda karizmatik ve bazı noktalarda bürokratik açıdan ele alarak ideal tipler üzerine incelemelerini yapmıştır.

4. Bürokrasi

Sosyoloji bilimine kuşkusuz birçok katkı sağlayan Max Weber'in özelikle de üzerinde durarak vurgulamaya çalıştığı önemli bir kavram da bürokrasidir. Bürokrasi kavramı, ilk olarak 1745'te Yunanca 'yönetmek' fiilinden türetilerek 'bureau' kelimesine yazı masası anlamını veren Monsieur de Gournay tarafından kullanılmıştır. Bürokrasi, gerçek anlamda bir yönetim kuralıdır. Genellikle, büyük yapıdaki örgütlerin kullandığı bir yönetim sistemidir. Weber'e göre bürokrasi, bilimden yönetime kadar tüm alanları etkileyen ve ussallaşmanın atomu olan kurallar bütünüdür."[132]

Weber bürokrasinin gerekliliğini şöyle açıklar; onu savunurken de buna ilişkin nedenselliği kapitalizmin ve para ekonomisinin varlığı ile sağlamlaştırır. Bu ilişki için seçici yakınlık kavramını kullanır. Seçici yakınlık kavramı, Weber'in temel tarihsel yorumlama araçlarından birisidir. Michael Löwy'e göre, Weber'e göre bu kavram,

karşılıklı çekiciliğe, karşılıklı etkiye ve karşılıklı güçlenmeye yol açan iki toplumsal ya da kültürel konfigürasyon arasındaki etkin ilişki türünü ifade eder.[133]

---

[130] Freyer, s. 178.
[131] Kızılçelik, **Sosyoloji Teorileri 1**, s. 157-159.
[132] Emine Merve Armağan, **Max Weber'in Din Sosyolojisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2013, s. 25-26.
[133] Weber, **Bürokrası ve Otorite**, s. 18.

Weber bürokrasi olgusunun açıklamasına çağdaş toplumlar ile olan ilişkisini belirterek ele almaktadır. Bürokrasinin güç olduğunu vurgulayan Weber; kuralar ve kendisine has yapısının gelişmiş modern toplumlarda yönetme ve yönetme biçimindeki fonksiyonlarının önemine değinmektedir.[134] Weber'in bürokrasi anlayışında aslında temel olarak güç odaklı yönetim anlayışında kişilerin veya grupların kendisine saygın bir yer edinme gayreti olarak görür. Weber'in görüşüne göre bürokrasiler iktidar ilişkilerinin merkezi olarak saptanmış hedeflere etkin bir biçimde ulaşmak amacıyla yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir biçimde örgütlenmiş büyük ölçekli gayri şahsi örgütlerdir.[135]

Weber aslında burada örgütlerde ki güç olgusunu vurgulayarak emrin etkililiğini dile getirmektedir. Weber toplumsal örgütlenme ile beraber bireylerin daha basit ve geniş bir şekilde kontrol altına alındığını belirtmektedir. Bir kurumda çalışan yöneticiler ve işçiler arasındaki ilişkiye baktığımızda yöneticilerin işçiler üzerindeki aktifliliği kolay şekilde görülmektedir. Bu kontrol toplumsal tabakalaşmanın hemen hemen her tabakasında mevcuttur.

Bazen sosyal kargaşalar ve sosyal çatışmalar mevcut olmaktadır. Weber'e göre bir bürokrasi sağlam bir şekilde yerleştiğinde, nadiren başarılı bir şekilde dağıtabilecek veya yok edilebilecek bir siyasi güç halini alır.[136] Weber'in söylemiyle bürokrasi iktidarın bir aracı olarak görülür. Bu birikim örneğin, iyi bilinen tipik bir şekilde, kapitalist girişimlerin gelişiminde ortaya çıkar. Bu girişimler temel niteliklerini bu süreçte edinir. Buna tekabül eden bir süreç de kamusal örgütlenmede meydana gelir.[137]

Weber bürokrasi de özelikle güç merkezinin bağlı olduğu bazı aygıtların varlığına bağlanıldığını belirtmektedir. Onun buradaki ifadesi aslında siyasal sürecin boyutunun gösterildiğini ve siyasal sürecin gündelik hayatımızda toplumun fonksiyonlarını ellerinde bulunduran yöneticilerin, bürokratların sahip olduğu özel rollerin olduğunu anlatmaktadır. Diğer bir şekilde ise iktidarın kaynağını ekonomide ve toplumun yapısında görmektedir.[138] Bürokrasinin ve siyasal kontrolün mantığını daha iyi anlamak için mülkiyetin, gelirin, statünün ve toplumdaki diğer sınıf ilişkilerinin boyutlarının doğası

---

[134] Armağan, s. 25-26.
[135] Berberoğlu, s. 38.
[136] Berberoğlu, s. 38.
[137] Berberoğlu, s. 41-42.
[138] Berberoğlu, s. 42.

incelenmelidir.[139] Bürokrasi anlayışında görüldüğü gibi toplumsal yapıda yer alan kurumların ve bu kurumların fonksiyonlarını analiz etmiştir. Aslında bürokrasi anlayışından yola çıkarak siyasal manada ekonomik anlayaşından ve siyasi anlayıştan yola çıkarak sınıfların önemini vurgulamıştır.

5. Sosyal Tabakalaşma

5.1. Sınıf Anlayışı

Weber, tabakalaşma yapısı üzerine analizlerde bulunarak sınıf- statü- ve iktidar üzerinde durarak tabakalaşmayı açıklamaya çalışır.[140] Her şeyden önce sınıfları ekonomik düzene göre tanımlamaya çalışmıştır. Bir sosyal sınıf, toplumda kendilerine mal ve hizmet sağlayacak konumlara ulaşabilecek, benzer güçlere sahip olan ve uygun bir hayat sayesinde onlara ulaşabilen insanlardan oluşmaktadır.

Bir sınıfın statü derecesi, kişinin ait olduğu tabakanın hayat tarzına göre kabul görmektedir. Bir sosyal davranış kökeninde, grup dayanışması, grubun uzlaşmasında bireyin yer aldığı grup, yani sınıf ile anlaşılmaktadır. Örneğin yatırımcılar borsada para kazanmaya çalışırken bireysel olarak kar veya zarar olması durumunda sınıf olarak bazı ortak çıkarlara sahip olma durumu görülmektedir. Weber'in analizinde, sınıflar aslında arzulanan hedeflerin sadece ve kazanç olduğu, yasal olarak düzenlenmiş bir para piyasasında varlık kazanabilen ekonomik olgulardır.[141]

Girişimcilerin sosyal hayattaki çalışmaları sayesinde toplumsal tabakada sınıfsal değişmelere yer edindiklerini dile getiren Weber; girişimciler, tüccarlar, armatörler, bankerler gibi kendilerine ait bir iş yeri işleten kişilerdir. Bunlar daha fazla ekonomik güce sahiptirler. Daha az prestije (onura) sahiptirler. Weber'e göre ekonomik yönelimli- sınıf yönelimli eylem, bireyci veya rasyonel davranışı ortaya çıkarmaktadır. Weber aynı zamanda gelir yaratıcı mülk sahibi olmayanları da ele almaktadır.

Bunlar önemli ekonomik ve siyasal kaynaklardan yoksun değillerdir. Bunların hizmetlerinin değerleri ve beceri düzeyleri ile ayırmaktadır. Örneğin kamu görevlileri, şirket yöneticileri, doktorlar, avukatlar, aydınlar vb. özelikle eğitimle ile olan bilgi

---

139 Berberoğlu, s. 44.
140 Turner, **Klasik Sosyoloji Tarihi**, s. 352.
141 Turner, **Sosyoloji Teorinin Oluşumu,** s. 230.

piyasasının ve değerinin sınıfsal yer değişmeler de son derece etkili olduğu görülmektedir. Weber, Marx'ın bazı düşüncelerine onay vermesine rağmen sınıfın biçimlenmesinde Marx'tan daha ayrıntılı şekilde ve farklı perspektiften bakmıştır.[142]

Weber, Marksist bir fikirden yola çıkar, ama aynı zamanda bu fikri dönüştürür. Sınıfları ekonomik duruma göre tanımlar ama bunu üretim sürecideki konumlarına göre değil, pazardaki mal ve hizmetin ulaşım kapasitene göre yapar. Bireyler, ailelerinden, mesleklerinden ve sahip oldukları sermayede, oturdukları bölgeden ya da diğer bütün belirleyici nedenlerden dolayı mal ve hizmete ulaşma konusunda eşit şansa sahip değillerdir. Bu farklılıklar farklı sınıfların oluşumuna yol açar. Max Weber tarafından tanımlanan sınıf, sadece ortak bir hareket için olası esasları temsil eder. Ortak konumdaki insanlar bu durumun bilincine varılabilir ve ortak bir hareket düzenleyebilirler.[143]

Bir sosyal sınıfın temelinde pazar ekonomisinin önemli faktörleri mevcuttur. Pazar ekonomisi olmayan toplumlarda sınıflar ve sınıf mücadelesinin olmasının zor olduğunu dile getiren Weber'e göre sınıf, rekabet içinde farklı bir konum tanımlanır ve sınıfın konumu pazara göre belirlenir.[144] Bir sosyal sınıf, ortak bir amaca benzer göçlere sahip olanların uygun bir hayat tarzına ulaşmaya çalışan insanların ortak tutumudur. Weber'in belirttiği gibi bir sınıf sahip olduğu statü derecesinin toplumdaki konumudur.[145]

Weber sınıf teorisinde bir sınıfın topluluk olmadığını ileri sürerek eylemlerin önemini vurgulamaya çalışmıştır. Herhangi bir kesime sınıfın denilmesi için Weber'in anlayışında grubun eylemlerinin bütünsellik içerisinde olması gerektiğini ifade ederek sınıf teorisini daha kapsamlı olması düüncesi vardır.[146] Weber sınıf kavramını açıklarken herhangi bir insan grubuna işaret ederek bir topluluğun olmadığını belirterek aynı ortam içerisinde bulunan ekonomik ve sosyolojik bağlarının göçlü olduğu bir kesim insan topluluğunu işaret etmektedir.[147] Sınıf kavramını ekonomi ile olan boyutuna indirgeyerek sınıfın tamamıyla ekonomik çıkara dayalı olduğunu belirtmektedir.[148] Buradan da yola

---

[142] Weber, s. 281.
[143] Henri Mendras, **Sosyolojinin İlkeleri**, Çev. Buket Yılmaz, İletişim Yayınları, 2008, İstanbul, s. 229.
[144] Mendras, s. 229.
[145] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, s. 229.
[146] Ritzer, s. 239
[147] Ritzer, s. 239.
[148] Nisbet, s. 290.

çıkarak sınıf çıkarı kavramına değinmeye çalışmakta ve sınıf çıkarını belirli bir durumda bulunan insanların sahip olduğu hissiyatın yön verdiği bir şey olarak tanımlamaktadır.[149]

Weber sınıf kavramını eylemlerin nedenleriyle birlikte açıklamaya çalışmaktadır. O, ortak sınıf eyleminin sadece 'sınıf durumu'nun nedenleri ve sonuçları arasındaki bağlantıların' saydam olduğu zaman ortaya çıkacağını savunmaktadır.[150] Weber sınıf kavramından anlaşılan ise herhangi bir topluluğun akla gelmemesidir. Sahip oldukları ekonomik ve piyasa durumları benzer olan insanları sınıf kategorosine koymaktadır. [151]

5.2. Statü Analizi:

Weber 'statü' veya 'statü grubu' kavramlarını insanların hayat tarzlarından yola çıkarak ifade eder.[152] Sosyolojik anlamda statü denilince Max Weber şunları dile getirmektedir: Sınıfın tersine statü, topluluklara işaret etmektedir. Statü bireyden başlayarak toplumsal anlamda da topluluklar akla gelmektedir. Weber statü durumuna pozitif veya negatif olarak yaklaşmaktadır. [153]

Weber'in kuramında statü kavramının toplum tarafından kişilere yüklenen toplumsal saygınlık anlamında olarak kullandığı görülmektedir. Weber statü denildiğinde toplumsal anlamda gruplar arasındaki ayrımların mevcut olduğunu göstermeye çalışmıştır. Weber'e göre statü denildiğinde akla ilk gelmesi gerek şudur: Statü; insanların yaşam tarzlarının dile getirilmesidir. Weber buradan yola çıkarak insanların sahip olduğu giyim, kuşam, kültür, yemek tarzı gibi ortak anlamda insanların sahip olduğu sosyal bir aidiyet sosyal bir kimlik olarak gürmektedir**.**[154] Bu sosyal kimliğin temellinin ise aileden başladığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda aile kökenleri, yetişme biçimleri, resmi eğitimleri ve meslek deneyimlerinden yola çıkarak benzer bir çok benzer örnek vererek statü'nün hayat tarzını ele alarak statüyü açıklamaya çalışmaktadır. [155]

Weber' de statü, sınıf kavramı ile yakın ilişki içerisinde ele alınmaktadır. Weber statü denildiğinde insanların sahip olduğu mülkiyetin olmadan bu kavramın

---

[149] Nisbet, s. 290.
[150] Coser, s. 211.
[151] Ritzer, s. 239.
[152] Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, Deniz Yayınları, 2008, İstanbul, s. 281.
[153] Ritzer, s. 239.
[154] Anthony Giddens**, Sosyoloji**, Çev. Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, 2012, İstanbul s. 347.
[155] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 234.

açıklanmasının mümkün olmadığını vurgulamaktadır.[156] Sınıf ve statü arasında ki farkı ise şu şekilde özetlenebilir: Bir yandan kişinin işinden elde ettiği gelir malları satın alma ve onlara sahip olma gücü sağladığı için, sınıf üyeliği salt maddi çıkarlar temelinde nesnel olarak belirlenebilir. Öte yandan statü, statü ve onur insanların birbirlerinin kökenleri, yetişmeleri, karakterleri, ahlakları ve topluluk içindeki konumlarına göre yaptıkları değerlendirmelere dayandığı için, kişinin bir statü grubuna bağlılığı her zaman öznel olarak belirlenir. Statü, insanların ekonomik çıkarlara göre değil özel hayat tarzını ve toplumsal onurunu paylaştıkları bir grubun üyesi olarak ortaya çıkar.[157]

Ayrıcalıklı kazanım biçimleri ile beraber hayat tarzları korunmaktadır. Weber bundan dolayı da tabakalaşmanın bu yapı üzerinde kendini koruduğunu ve tabakalaşmanın kendi sistemini sürdürdüğünü savunmuştur. Böylece statü ve sınıfın birlikteliğine de Weber aşağıdaki gibi değinmiştir:

> *"Weber'e göre statü diğer basit manada anlamı şudur: Biraz aşırı bir basitleştirme yaparsak, sınıflar'ın malların üretilmesi ve edinilmesindeki ilişkilere, buna karşın statü grupları özel yaşam tarzlarını temsil eden malların tüketilmesindeki ilkelere göre tabakalaştığını söyleyebiliriz. Kuşkusuz statü grupları ile mülkiyet arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır ve bu bakımdan sınıf ile statü birbirine bağlıdır. Ekonomik açıdan üstün olan bir sınıf, daha sonraki kuşaklarda bir statü grubu konumuna gelecektir.''*[158]

Weber, modern toplumlarda partilerin statü ve sınıf tabakalaşmasını bağımsız olarak etkilediğini vurgulamıştır. Marx statü ayrımıyla sınıf ve parti örgütlenmesinin ikisini de açıklamaya eğilimlidir. Weber'e göre sınıfların statü ve partiyi etkilemesine rağmen her ikisinin de sınıfı etkileyerek bireylerin ekonomik koşullarını sırasıyla etkilediğini söyler. Marxist biri Protestan ile Katolik arasında çatışmayı sınıf ayrımı olarak açıklamaya çalışırken, Weberci biri bunun yetersiz olduğunu bazı Protestanların aslında işçi sınıfında yer aldığını söyler. Yani bakıldığında insanların bağlı olduğu partiler sınıf ayrımının yanında dinleri de ifade etmektedir. Marx, tabakalaşmayı sınıf

---

[156] Swingewood, s. 197.
[157] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** 235.
[158] Swingewood, s.197-198.

ayrımı olarak görürken, Weber karmaşık parti, statü ve sınıf etkileşmesinden kaynaklı olduğunu söyler.

5.3. Siyasal Parti Anlayışı:

Weber'in kuramsal şemasında 'İktidar-Parti'yi ele almıştır. Siyasi manada ideolojik, ekonomik anlamda Parti ile bireyler veya gruplar sosyal bir güç elde etmeye çalışmaktadırlar.[159] Weber mülkiyet sahipliğine dayanan ekonomik bir güç toplumdaki iktidarın anahtarı olduğunu belirterek partilerin ve partilerin eşiğinde meydana gelen toplumsal örgütlenmelerin tabakalaşmadaki önemini belirtmeye çalışmaktadır. Partileri ele alırken sınıflar ve toplumsal statüler ile beraber toplumun bir bütünlük içerisinde olduğunu vurgulamıştır.[160] Sınıfların yerini ekonomik bağlamda değerlendirmiştir. Statü gruplarının toplumsal düzen içinde var olduklarını belirten Weber partileri de siyasal düzen içerisinde ele almıştı. Partileri toplumsal düzende her zaman egemenlik için mücadele eden yapılar olduğunu belirtmektedir.[161]

Weber modern toplumlarda parti biçimlenişinin, gücün önemli bir görünüşü olduğunu, statü ve sınıf tabakalaşmasını bağımsız olarak etkilediğini vurgulamıştır. Partilerin ortak şuur yaratmaya çalıştıkları bir alan olarak gören Weber burada örgütlenmenin bireyler tarafından daha kolay olduğunu dile getirmiştir.[162] Partilerin bünyesindeki kimselerin özel amaçları olduğunu belirten Weber sınıf ayrımların ötesine ulaşmaya partilerin sesi olduğunu belirtmektedir. Weber partilerin bünyesindeki insanların dinsel bağların ve ulusal ideallerin güçlü olduğunu belirmektedir.[163] Bu bağlamda *"Weber toplumsal statü ve siyasal iktidarın sınıf, yani ekonomik göce bağımlı olduğunu ve onun tarafından belirlediğini vurgular."*[164]

Max Weberin sınıflar üzerinde yapmış olduğu bu çalışmalar toplumsal anlamda sosyal hareketliliğin ve toplumsal fonksiyonlar arasındaki bağlantıyla beraber sınıf analizinin önemine dikkat çekmesini başarmıştır. Partilerin eylemleri sosyal güç ve iktidar kazanmaya yöneliktir. Partiler bir sosyal kulüp içinde devlet içinde var olurlar.

---

[159] Berberoğlu, s. 47.
[160] Berberoğlu, s. 47.
[161] Ritzer, s. 239.
[162] Giddens, **Sosyoloji,** s. 348.
[163] Giddens, **Sosyoloji**, s. 348-349.
[164] Berberoğlu, s. 48.

Parti eylemleri hep planlı şekilde ulaşılmak istenen hedeflere yönelir. [165] Partilerin iktidar için çaba gösterme şekilleri değişmektedir. Bundan dolayı partiler geçici veya kalıcı hedeflerle faaliyet göstermektedirler. Partilerin oy toplama şekilleri ve taraf kazanmaları aşamasında para, sosyal nüfus, söylem gücü, ima, hile gibi bir çok taktikleri uyguladıkları ve bunlarla kendi ideolojik ve siyasi emellerine ulaşmaya çalıştıkları bilinmektedir.

Partilerin hem statü hem de sınıfsal farklılıklardan dolayı kendilerini temsil eden yerler mevcuttur. Bundan dolayı partilerin izledikleri yolda egemenlik anlayışları ve liderin ve liderlik özelikleri son derece önemlidir. Bununla beraber bir parti bünyesinde yer alan bireyleri partide tutmak ister. Weber'in bu analizleri günümüzde de büyük ölçüde geçerlidir. Partiler sayesinde insanlar bir güç ile tanışma fırsatı bulmaktadır. Statü kavramına da baktığımız zaman modern dünyada bilgi ile elde edilen statü sayesinde insanlar ekonomik anlamda da güçlenmektedirler. Bundan dolayı denilebilir ki statü ile insanların sosyal sınıf dereceleri ve muhatapları ayrı bir aidiyetlik vermektedir.

6. Ekonomi ve Din Anlayışı

Ekonomi biliminin en önemli teorisyenlerinden Alfred Marshall iktisadın İlkeleri kitabının giriş kısmında şöyle der: *"Dünya tarihini şekillendiren ve insanoğlunun kendi günlük işlerini yönlendiren iki asli kurum vardır, bunlar din ve ekonomidir"*[166] Din ve ekonomi belki de sosyal bilimciler tarafından en çok merak edilen iki kurum olmuştur. Bu iki kurumun kuşkusuz ilişkisi göz ardı edilemez. Bu anlamda bir çok insan tarafından ekonomi-iktisat kurumunun din kurumunu şekillendirdiği iddia etmektedir. Din ve ekonomi kurumları iç içe geçmiş iki kurum olup bir bilim olarak sosyal bilimciler tarafından ele alındığı bilinmektedir. Din ve ekonomi kurumunun beraber ele alınması toplumda bazı kesimler tarafından anlamsız gelebilmektedir. Ancak kavramlara daha yakından baktığımızda biri ebedi olan alem için çalışmayı önerirken ve önemserken diğeri daha fazla çalışmayı daha fazla kazanmayı arzulamaktadır. [167]

Din ve ekonomi alanında tarihte baktığımızda ise Alman düşünür Max Weber'in çeşitli dinler ve toplumlar üzerinde çeşitli çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Weber din ve

---

[165] Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s. 301-302.
[166] Mustafa Karahöyük "Din ve Ekonomi İlişkisi" **FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi),** 2013 Güz, Sayı:16, s. 193-220.
[167] Karahöyük, s. 96.

ekonomi birbirinden ayrılmaz bir bütünlük içerisinde ele almaktadır. Weber'in düşünce dünyasında din mi ekonomiyi etkiler yoksa ekonomi mi dini etkilemektedir sorusuna verdiği cevap şudur: O ekonominin din üzerindeki etkisinden çok, dinin ekonomi üzerindeki etkisinin ele almanın daha gerçekçi bir yaklaşım sergilediğini düşünmektedir. Bundan dolayı Weber'in çalışmalarında dini olaylar ile ekonomik olaylar arasında güçlü bir yakınlık olduğu görülmektedir.[168]

Weber'in sosyolojisinin ana merkezinde toplumsal eylemleri anlamak üzerine kurulu olduğunu bilmekle beraber eylemlerin nedenleriyle ve eylemlerin amacına yönelik sosyolojik tespitlerin önemi üzerine inşa edildiği biliniyor. Din ve ekonomi ilişkisini de toplumsal eylemlerden, davranışlardan yola çıkarak anlamaya çalışır.[169] Max Weber'e göre sosyoloji toplumsal davranışın bilimidir. Davranışları yorumlayarak anlayarak toplumu anlamak ister. Anlamak–anlamları kavramak, yorumlamak yani davranışların düzenliliğini ortaya koymaya çalışmak. Toplumsal davranış (etkinlik) bir insan davranışıdır. [170]

Bundan dolayı Weber çalışmalarında din kurumunu ve ekonomi kurumunu birbiriyle ilişkiselliğini göz ardı etmeden çalışmalarda bulunmuştur. Max Weber egemenlik tipleri üzerinde de durmaktadır. Ona göre egemenlik tipleri üç tanedir. Akılcı, geleneksel ve karizmatik. Max Weber bunları basitleştirmiş sınıf olarak ele almıştır. Bununla beraber Weber dört davranış tipini de beraberinde ele almıştır. Üç egemenlik tipi dört davranış tipine karşılık gelmektedir. Weber meşru düzen ile ifade etmek istediği davranış çeşitlerini duygusal, dinsel ve akılcı şeklinde ele almıştır. Weber ekonomik ve siyasi hayatın içerisinde tutumların davranışlara dönüşerek belirlendiğini belirtmiştir. Davranış analizini yapan Weber eylemleri anlamakla sosyolojik tespitler yapmıştır. [171]

---

[168] Armağan, s. 65.
[169] Armağan, s. 65.
[170] Aron, 391.
[171] Aron, s. 393.

6.1. Protestan Ahlak ve Kapitalist Zihniyet

Max Weber'i Weber yapan ve tanınmasına üzerinde konuşulmasına neden olan bir çok yapıtı olsa da temel eseri kuşkusuz 'Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu'dur.[172]

Turner'in belirttiği şekliyle aktarmak gerekirse; Weber; "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" adlı eseri ilk olarak 1904-1905 yıllarında makale biçiminde yayınlanmıştır. Turner'e gore; Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu ne tarihsel bir analiz, ne de siyasal tarih yorumudur. O tarihsel bir hipotez; kavramsal araç olarak ideal tiplerden yararlanarak tasarlanmış bir düşüncedir. Weber'in Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu'nu yazarken üç ilişkili amacı olduğu görülebilir. İlk olarak Weber, Marksist analiz biçimlerini çürütmeye çalışır. İkinci olarak, kapitalist kültürün Batıda nasıl ortaya çıktığını ve bu sürecin modern kapitalist ekonomisi açısından önemini açıklamak ister. Üçüncüsü ise Weber, kültürel değerlerin toplumsal eylemi, esasen insanların ilgilerini belirli doğrulara götürerek kısıtladığını göstermek ister.''[173]

Weber Protestan Ahlakı kavramını, Kalvinci anlayışa dayandırmaktadır. Bu anlayış insanların Tanrıya yükledikleri yüksek kudretli düşünceleri içermektedir. Weber Protestan Ahlakı kavramını Kalvincilik anlayışından yola çıkarak izahı ise aşağıda verilmiştir: [174]

1-Dünyayı yaratan ve yöneten, ama insanların sınırlı akılarının kavramayacak mutlak, yüce bir Tanrı vardır. 2-Bu mutlak göçlü ve esrarlı Tanrı her birimizin kurtuluşunu ya da lanetlenmesini önceden belirlemiştir; çabalarımızla önceden alınmış bu kutsal karı değiştiremeyiz. 3-Tanrı dünyayı kendi ünü için yaratmıştır. 4-Kurtulması yada lanetlenmesi gereken insanın ödevi, Tanrının ünü için çalışmak yeryüzünde Tanrının krallığını kurmaktır. 5-Dünyevi şeyler, insan doğası, beden günah ve ölüme aittir. İnsan için kurtuluş sadece Tanrısal merhametle mümkündür.[175]

Konu ilgili Armağan şunları ifade etmektedir:

---

[172] Sezgin Kızılçelik, **Sosyoloji Teorileri-1**, s. 162.
[173] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 243.
[174] Armağan, s. 70-71-72.
[175] Weber, **Bürokrasi ve Otorite**, s. 22-23

“Mutlak göce sahip olan tanrı herkesin akıbetini ve kaderini önceden belirlemiştir. Bu kutsal karar değiştirilemez. Bu anlayışa göre insanın kurtuluşu tanrı tarafından belirlenmiştir. Bu anlayışa göre insanın kurtuluşu Tanrı tarafından belirlendiği için sadece bir kısım insanın kurtulacağı ve diğerlerinin belalı biçimde kalınacağına inanılmaktadır. Kurtulması ve lanetlenmesi gereken insan, Tanrının merhametini isteyerek O’nun için çalışmalıdır. Din dışı faaliyetlerin kurtuluşu sağlamadığı için çalışmanın ve kendini mesleğe adamanın bu duruma karşı korunabileceği düşündürmektedir. Ayinlere karşı olan ve bilici temel alan bu anlayış, bilimsel gelişme için de dolayı bir yarar sağlamaktadır.”[176]

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı gibi Protestanlık da temel özne bireydir. Bireyler sadece kendileri tanrıya karşı sorumlulukları mevcuttur. Hem sevabın hem günahın bireyin kendisinin çabasına bağlı kılınma düşünce hakimdir. Tanrı için yeterli derece de çalışılmalıdır. Bireyin kurtuluşunu çalışmaya iten bir düşünce sistemi görülmektedir. Weber de insanların kurtuluş yolları dinler ve ekonomiler arasında ki güçlü bir ilişki içerisindedir. İlk olarak zevkten arınmacılığı ele alan Weber inananların dünya zevklerini yasaklama şekli olduğunu belirtmektedir. İkincisi ise iç dünyaya yönelik zevklerden arınmacılıktır. Böyle bir anlayışı dünyayı reddetmeyen bir dini anlayıştır. Tanrı tarafından bu dinin bünyesindeki insanların kurtuluşa ermeleri için ısrarla çalışmaları istenmektedir.[177]

Görüldüğü gibi Kalvinist anlayıştan anlayışın temel yaklaşımı hoşgörülü olup tembellikten uzak bir hayat benimsemek ve buna göre çalışmayı sevmektir. Tasarruflu olan ve çalışmayı seven Tanrının sevgisini kazanmaktadır. Tanrı tarafından disiplinli ve aktif üretim içerisinde bir hayat benimsemek temel amaç olarak anlaşılmaktadır. Kalvinist kaderci anlayış dini arzular doğrultusunda yoğun bir çalışmaya öğütlemektedir. Bu anlayış Weber’de Protestan Ahlakı anlayışı olarak adlandırılmaktadır. [178] Weber’e göre Kalvincilik, mali başarı ve sermaye birikimin ortaya çıkışının tanrısal seçilmişliğin varlığının göstergesi olduğu fikrinin yaygınlaşması bakımından hayati bir öneme sahipti.

---

[176] Armağan, s.73
[177] Ritzer, s. 258
[178] Armağan, s. 73

Bundan dolayı, dünyevi çilecilik kapitalizmin gelişmesine yardım eden ve dini ahlaki görevleri katlanabilir hale getiren bir seçenekti.[179]

Protestanlık ve kapitalizmin ilişkisine Weber şu şekilde değinmektedir: Protestanlık inancından özelikle de Kalvinci anlayıştan yola çıkarak kader ve başarı öğretisinin Tanrı tarafında emir edildiği anlayışı mevcuttur. Nefsine hakim olma hali zevkten arınma mesleğe bağlanmayı, yani çalışmaya bağlılığı artırmaktadır. Yani anlaşılması gerek şudur ki tüketmeden sürekli bir çalışma halinin ortaya konulması gereklidir.

Weber'in görüşüne göre, kapitalizmin Marksist analizi çok deterministik idi. Weber, diğer taraftan, dini gelenek içinde geliştirilen fikirlerin, davranıştan etkilenebileceği kanaatindeydi. Kalvinizm, kapitalist gelişme için ideolojik bir temel sağlamıştı. İlahi takdir düşüncesi vasıtasıyla birey, seçilmişlerin arasında olduğunu kanıtlama zorunluluğunu hissetti. Bu da bireyin ekonomik faaliyetini gösteren maddi refah ile gösterilebilirdi. İlahi takdir kavramı, çilecilik ve sıkı çalışma biçimleriyle birlikte ilahi bir görev meslek kavramı ile ilgiliydi. Weber insanlar genellikle kazandıklarıyla geçinmek yerine yeni girişimlerle yeni yatırımlar yapmakta bunların hepsi üretkenliği ve sonuç olarak da sermaye birikimine teşvik etti."[180]

Weber'in Protestanlık ile olan ilişkisini karışık dinsel yapının hakim olduğu ülkelerde ki araştırmalarında görülmektedir. Weber Protestanlık ahlakının fikir sistemini kapitalist yapı ile olduğuna dair doğrudan ilişki kurmadı.[181] Protestanlık tezinde Weber kendinden önceki düşünürlerden de esinlenerek Avrupa' nın kuzeyinde kapitalizmin Protestan ülkelerde ortaya çıktığını dile getirmiştir.[182] Weber 'Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhu' anlayışından yola çıkarak Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Özü'nün birbiriyle anlamlı bir bütünlük içerisinde olduğunu ileri sürdü.

Weber Protestan etiğin kapitalizme doğrudan yol açtığını savunmamakla beraber kentler üzerinde yola çıkarak mezheplerin ve kentlerin gelişimleri üzerinde çalışmalarda

---

[179] Roberto Cipriani, **Din Sosyolojisi Tarih ve Teoriler**, Çev. Muammer Ak vd, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011, s. 132.
[180] Cipriani, s. 119.
[181] Ritzer, s. 258
[182] Niyazi Akyüz-İhsan Çapçıoğlu**, Din Sosyolojisi**, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 83-84.

bulunarak savını güçlü analiz etmeye çalıştı.[183] Protestanlık tinsel düşünceyle ilişki içerisindedir. Çünkü davranışa dönüşen eylemler eğer sosyal normlardan esinlenmektedir. Dolayısıyla dünya görüşü fikri tek etmen tarafından şekilenmez. Belirli bir dünya görüşü ve ekonomik ilişki arasında tinsel bir ilişki mevcuttur. Protestan ahlâkı bu dünyada inanana sakınmacı ve çileci bir davranış buyurmaktadır. Kar elde etmek ve bunu harcamamak kapitalizmin gelişmesi için zorunlu bir davranıştır. Tüketilmeyen kârın yeniden yatırılma dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. [184]

Weber, tutum ve davranışları Tanrı ve insan bağlamında şu şekilde ele almaktadır: Dünyayı yaratan ve yöneten, ama insanların sınırlı akıllarının kavramayacağı mutlak, yüce bir 'Tanrı' vardır. Bu Tanrı, her birimizin kurtuluşunu ya da lanetlenmesini önceden belirlemiştir. Çabalarımızla almış bu kutsal kararı değiştiremeyiz. Tanrı dünyayı kendi ünü için yaratmıştır. Kurtulması yada lanetlenmesi gereken insanların ödevi, Tanrının ünü için çalışmak ve yeryüzünde Tanrının krallığını kurmaktır. Dünyevi şeyler, insan doğası, beden günah ve ölüme aittir. İnsan için kurtuluş sadece Tanrısal merhamet ile mümkündür.[185] Böylece Weber yaşamın bilinçli bir şekilde sürdürülmesi anlayışından yola çıkarak çeşitli analizler yapmaktadır. Protestanlar ibadet edercesine mesleğe olan bağlılıklarını iş örgütlenmelerinde de yaygınlaştırarak Kalvinist kapitalist ahlak anlayışının boyutlarını takipçilerine sunmaya çalışmaktadır.[186]

Weber'in din sosyolojisinin aslında bel kemiğini oluşturan eylem ve davranışı anlamaya çalışması bir dinin insanlara yaptırımlarını ve kültürünü de ifade eder. Weber'in temel gayesi burada dini ahlakın insan eylemlerine olan etkisinin anlaşılması meselesidir.[187] İnsanın dünyevi mesleği Tanrı tarafından verilmiş bir görevdir terimini Calvin Beruf 'Berufung' deyiminden geliştirmiştir. Günlük çalışma ve iş faaliyetleri orta çağ Hristiyanlık ahlakında görülmemiştir. Max Weber 'Reformasyon' düşüncesinde 'Askese' dünyevi mesleğe ve işe uyguluyor.

---

183 Hüseyin Bal, **Din Sosyolojisi, Din Olgusu, Dini Gruplar, Yöntem**, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 111.
184 Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 245.
185 Aron, s. 379.
186 Armağan, s. 76.
187 Akyüz- Çapçıooğlu, s. 85.

Alışanın üzerinde ki özveri, zühd benimsemesi demek değildir.[188] Aksine daha çok, insanın kendisinin gücünün yetiği kadar mesleksel çalışmasına vermesi, adaması, bunun için kişisel sevinç, keyif ve zevkten kaçınması demektir. Dünyevi yaratış alanına sıkı ve sert bir şekilde çalışma ve çaba harcama durumudur. ‘‘Böylece dünyevi işin gözlemlenen başarısı belirli bir dinsellik ve dinsel başarılılık sayılmaktadır. Bir insanın elde etiği başarısı Tanrının ona yardım etme derecesini göstermektedir. Böylece Protestanlıkta yaratılmış olan ahlak eski göreneklerden bağlantısını koparmak ve yeni iş çalışma biçimini değiştirme geliştirme gittikçe artan bir akılsalcılık faaliyetidir.’’[189]

6.2. Rasyonelleşme

Kapitalizm ruhunu Weber çeşitli fikirleri kapsayan normatif bir sistem olarak ele almaktadır. Weber'in amacı kar anlayışının arkasındaki isteğin nereden geldiğini ve amacının ne olduğunu anlaşılmasıdır. İnsanların ürettiklerinin arkasındaki haz duygusunun insanı çalışkan veya tembelliğe itmektedir.[190] Weber'e göre din, bireylerin ortak şuurda olmasını sağlayan ve bireyleri bir araya getiren çimento gibidir. Daha da ötesi Weber dinin rolünü çimentodan da daha güçlü görmektedir. Din'in bu denli sosyal bir yaptırımının olduğunu vurgulayan Weber aslında kapitalizmin merkezinin nereden geldiğini de sorgulamaya çalışmaktadır.

Weber'in sorusu şudur: Neden kapitalizm Batı ekonomilerinde gelişmektedir? [191] Bu soruya cevaben Weber Batı ülkeleri ve Doğu ülkeleri (Çin, Hindistan vb..) ile ilgili çeşitli kültürel çalışmalarda bulunmuştur. Weber Batı ülkeleri ve Doğu ülkeleri arasında ki dini örgütlenmeleri üzerinde araştırmalarda bulunmuştur. Weber Batı ülkelerinin birçok anlamda Doğu ülkelerinden ayrıldığını ve Batı'nın bir rasyonelleşme süreci içerisinde olduğunu görmüştür.[192]

Protestanlık inancının bünyesindeki insanlar kendilerini üretime adamışlardır. Tanrı üreteni sever mantığı ile ‘Kapitalizm ve Din’ arasında ki bağın ilişkisine Weber açıklık getirmeye çalışmıştır. Weber'e göre kapitalizm; iktisadi faaliyet tarzını yaratmak

---

[188] Aron, s. 381.
[189] Freyer, s. 189-190.
[190] Ritzer, s. 259.
[191] Zeki Arslantürk, **Din Sosyolojisi**, Çamlıca Yayınları 2014, İstanbul, s. 200.
[192] Akyüz-Çapçıoğlu, s. 83.

ve ona hakim bir durum kazandırmaktır. Weber bir halkta yada belirli bir tabakasında bu bilinçli zihniyet dünyaya karşı tavır takınma ve ahlaksal değerler bütünü ve hayat yürütme sistemidir. Modern kapitalizm ise Ortaçağ'da ve yeni çağda iktisadi hayat tarzında farklılığa sebep olan zihniyet değişimidir. Bu zihniyet ise Hıristiyan dininin Protestanlık şekliyle birlikte doğmuştur. Bunun kökeni ise kapitalizmle ve ekonomik şeylerle bağlantısı olmadan derin bir menşeden gelmektedir. İnsanların zihnen değişimidir. Yani zihnen kapitalist sistemin kurulmasına zemin hazırlamaktır.[193]

Weber kapitalizmi bir zihniyet unsuru olarak ele almaktadır. Weber'in bu çerçeve de bizlere sunmaya çalıştığı şey üretilenin zihni olarak davranışları ve değerleri ne derece de etkilediğidir. Weber Tanrı tarafından insanlara emredilen bir iş ahlakı ve anlayışının ne derece de bağlanarak yapıldığını dile getirmeye çalışmaktadır.[194] Weber'e göre tek bir kapitalizm yoktur. Kapitalizmler vardır. Weber'in dini anlayışların aslında kapitalizmin doğuşuna zemin hazırladığını vurgulamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Weber'e göre her kapitalist toplum başka toplumlarda bulunmayan çeşitli özeliklere sahiptir.[195]

Weber'de göre kapitalizm, amacı en fazla kar yapmak olan ve aracı işin ve üretici akılcı örgütlenmesi olan işletmelerin varlığıyla tanımlanır. Weber'in bu yaklaşımı bizlere tarihsel anlamda düzenli örgütlenmenin Batı toplumlarında olduğu kadar doğu toplumlarında görülmediğini anımsatmaktadır.[196] Kapitalizmin ruhuna işaret olarak zaman ve çalışmanın önemi şu ifadelerde açıkça görebilir. *'zaman paradır', 'çalışkan olun', 'sade olun', 'dakik olun', 'adil olun' 'para kazanmak meşru bir amaçtır.'* [197] Weber piyasa güçlerinin, kapitalizmin orta çıkışının temel bir koşulu olduğunu kabul eder. Ayrıca piyasa güçleri bir kez yerleştiğinde rasyonelleşme başlar.

Weber'e göre alışverişlere para girdiğinde kesin değer hesaplamaları mümkün hale gelir. Bu da vergileri kontrol eden güce işaret etmektedir. Rasyonelleşme piyasalarda büyük ölçüde paranın kullanıldığı serbest piyasanın adıdır. Weber rasyonelleşmeyi devletin piyasaya yönelmesine şu şekilde değinmektedir. Devlet piyasa yönelimli

---

[193] Freyer, s. 189.
[194] Armağan, s. 78.
[195] Aron, s. 375.
[196] Kızılçelik, **Sosyoloji Teorileri 1**, s. 162.
[197] Ritzer, s. 260.

üretkenliğe bağımlı hale geldikçe hukuk kurallarını devreye sokacak sözleşmeler onaylayacak yeni sosyal yollar izleyecektir. [198]

Weber, kapitalizmin gelişmesinin daha açık olan ekonomik boyutuna tamamen kayıtsız kalmamıştır. Ancak onun amacı materyalist tarih anlayışını çürütmektir. O, kapitalizmin modern sosyal gerçeklikteki gücünün farkındaydı ancak toplumsal gerçekliklerin tek nedenli olmadığına inanıyordu. Bu nedenle dini boyutu ekonomik boyuta ilave etti.[199] Weber' in din konusundaki bu yaklaşımı protestan etiği kavramında olduğu gibi dini yaşamında rasyonelleştiği yönündedir. Dinde rasyonelleşme artıkça, modern dünya büyüsünden kurtulan insanlar, önemli bir ortak anlamı kaynağını yitirecektir. Weber' in kötümser bakış açısının bir göstergesi olarak görülen bu kaygı ve bu kayıp toplumdaki entegrasyonun azalmasına yol açacaktır. Ruhu olmayan kişiler (uzmanlar) ve bürokratların egemenliği ile beraber yani din adamlarının egemenliğinin sona ermesi söz konusudur.[200]

---

[198] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 242.
[199] Cipriani, s. 118.
[200] Mehmet Özay, **Sekülerleşme ve Din**, İz Yayınları, İstanbul, 2007, s. 131.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

SINIF, EKONOMİ VE DİN KAVRAMLARI BAĞLAMINDA KARL MARX VE MAX WEBER KARŞILAŞTIRMASI

1. Sınıf

Karl Marx ve Max Weber geliştirdikleri sınıfsal analiz kuramları ile sosyal bilimlerde kendilerini ispatlayan iki kuramcıdır. Daha önce görüldüğü gibi Karl Marx için sınıfsal analiz, kapitalizm tahlili yapmak ve onun eşitsizlik içeren yapılarını teşhir etmek iken; Max Weber için sınıfsal analiz, bireylerin toplumsal konumlarından hareketle bireysel davranışları temellendirme çabasıdır. Kuşkusuz Marx ile Weber'in sosyal sınıfları farklı temellendirmelerinin temel nedeni kullanmış oldukları sosyal bilim metodolojileridir. Karl Marx *'Tarihsel Materyalizm'* olarak adlandırdığı yöntem ışığında sınıfları burjuvazi ve proletarya olarak ayırırken; Weber ise geliştirdiği *verstehen* yöntem ile sınıfları kültürel ve sosyal konumlarda parti, statü, güç grupları gibi çok katmanlı bir yapıda analiz etmiştir. Dolayısıyla Karl Marx ile Max Weber'in sınıf analizlerini karşılaştırmadan önce yapılması gereken ilk öncül kullanmış oldukları yöntemleri analiz etmektir. Marx'a göre, tarihi olaylar ya da toplumsal olgular sadece dikkatli bir tarihçinin betimleyebileceği birbirini izleyen bir olaylar dizisi değil, aynı zamanda doğa bilimlerinin araştırdığı olguları açıklayabilmesine benzer biçimde -yani, onları düzenleyen yasaları ortaya çıkararak açıklayan olaylar bütünüdür.[201]

Marx'a göre tarih, insani ihtiyaçların sürekli yaratılması, doyurulması ve yeniden yaratılması sürecidir. İnsanları hayvanlardan ayıran özellik, ihtiyaçlarının sabit ve değişmelerden bağımsız olmamasıdır. Bu nedenle emek, yani insanlarla doğal çevreleri arasındaki yaratıcı alışveriş, insan toplumunun temelini oluşturur.[202] Marx'ta insan toplumunun gelişimini araştırırken, insani varoluşun *olmazsa olmaz koşulunu* oluşturan somut toplumsal yaşam süreçlerini ampirik olarak inceleyerek işe başlamamız gerekir.[203]

---

[201] Gordon, s. 356.
[202] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 152.
[203] Giddes, **Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori,** s. 57.

Marx'a göre sosyal bilimciler maddeden hareketle somut mantıki analizler geliştirmelidir. Fakat Marx'ın bu yaklaşım biçimi öncüllerden yoksun değildir. Marx'ın öncülleri, hayali bir soyutlama ve değişmezlik içindeki değil, aksine belirli koşullar altında fiilen, somut olarak algılanabilir bir gelişme süreci içindeki insanlardır.[204] *"Bu aktif yaşam süreci betimlenir betimlenmez, tarih (kendileri hala teorik düzeyde kalan) materyalistlerde güçlü bir olgular toplamına veya idealistlerde hayali öznelerin hayali bir etkinliğine dönüşür."*[205]

Yani Marx'a göre insan ilişkileri, insan ve madde arasında gerçekleşen etkileşim sonucunda insanın kendisinin yaratığı ve temellendirdiği mantık düzeyinde incelenmelidir. Marx'ın ifadesine göre *"Tarih, her biri materyaller, sermaye birikimleri, tüm önceki kuşaklar tarafından miras bırakılan üretici güçleri kullanan ve bu yüzden, bir yanda, geleneksel etkinliği tamamen değişik koşullarda sürdüren ve öte yandan, eski koşulların yerine tamamen değişik bir etkinliği geçiren farklı kuşakların birbirini izlemesinden başka bir şey değildir."* [206]

Buradan hareketle Marx'ın tarihsel materyalizm ismini verdiği yöntemi şu şekilde açıklanabilir: "Fikirlerin, anlayışların ve bilincin üretimi, her şeyden önce doğrudan doğruya insanların maddi faaliyetine ve karşılıklı maddi ilişkilerine, gerçek yaşamın diline bağlıdır. İnsanların anlayışları, düşünceleri, karşılıklı *zihinsel ilişkiler* bu noktada onların maddi davranışlarının dolaysız ürünü olarak ortaya çıkar. Bir halkın siyasal dilinde, yasalarının, ahlakının, dininin, metafiziğinin vb. dilinde ifadesini bulan zihinsel üretim için de aynı şey geçerlidir."[207]

Dolayısıyla materyalizm *"var olan her ne ise tamamıyla madde olduğunu ya da en azından maddi olana bağlı bulunduğunu ileri sürer (Materyalizm daha genel biçimiyle bütün gerçekliğin temelde madde olduğu: daha özel biçimiyle de insan gerçekliğinin madde olduğunu ileri sürer"*[208] Karl Marx'ın belirtmiş olduğu yöntem ışığında sosyal sınıflar incelendiğinde araştırmacının kendi değer yargılarının araştırmanın sonucuna etki

---

[204] Berberoğlu, s.12.
[205] Marx **Alman İdeolojisi**, s. 75.
[206] Marx, **Alman İdeolojisi**, s. 125.
[207] Marx, **Feurbach Eleştirisi,** s. 40-41.
[208] Tom Bottomore, Marksist **Düşünce Sözlüğü**, Çev. Mete Tuncay, İletişim Yayınları, 1991, İstanbul, s. 406.

edeceği açıktır. Dolayısıyla Marx sınıfları, tarihsel olarak değişmediği varsaydığı determinist koşullar altında incelemiştir. [209]

Weber, Marksizmin bilgiyi ideoloji olarak, sınıfsal ve ekonomik çıkarların bilinçteki yansıması olarak tanımladığını düşünüyordu.[210] Dolayısıyla Weber tarihsel materyalizmi reddederek kendisinin geliştirdiği *verstehen* yöntemi ışığında sınıfları analiz etmiştir. Weber'e göre genel olarak sosyal bilimlerin özel olarak sosyolojinin temel amacı bireylerin davranışların arkasında yatan nedenleri araştırmaktır.[211]

Sosyoloji toplumsal eylemi yorumlayıcı tarzda anlamaya ve böylece onun yönünü ve sonuçlarını nedensel olarak açıklamaya çalışan bir bilimdir. Eyleyen birey davranışına -açık veya örtük bir biçimde, farkında olmadan veya bilinçli olarak- öznel bir anlam yüklediği sürece 'eylem'den söz edebiliriz. Eylem, özneler anlamında başkalarının davranışlarının dikkate alındığı ve onun yönüyle ilgili olduğu sürece 'toplumsal'dır. [212]

Weber bir toplumsal olguyu 'anlam'ının kavramaya çalışırken üç aşamanın veya bağlamın olduğunu belirtir. "*(a) tarihsel yaklaşımda, somut bireysel eylemin gerçekte niyetlenilen anlamını; (b) büyük ölçekli sosyolojik olgularla ilişkili örneklerde, gerçekte niyetlenilen anlamın ortalamasını ya da yaklaşık anlamını veya (c) genel bir olguyla ilişkili, bilimsel olarak formüle edilen saf tipe (veya ideal tipe) uygun anlamı"* [213] Buradan hareketle Weber'in metodolojik olarak geliştirdiği başka bir kavram ise *ideal tip'tir*. Weber ideal tip prosedürü *Verstehen* tarzı açıklama biçimlerinden biri olarak alır.[214]

Eylemin akışının saf rasyonel inşası, sosyologa, kolay anlaşılabilirlik ve muğlak olmama gibi bir değere sahip bir tip (ideal tip) olarak hizmet eder. Bu tiple karşılaştırarak somut eylemin duygular ve hatalar gibi her tür irrasyonel faktörden

---

[209] CUFF, E. C. vd., **Sosyolojide Perspektifler**, Çev. Ümit Tatlıcan, Say Yayınları, 2015, İstanbul, s.
[210] Swingewood, s. 173
[211] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, s. 212-213.
[212] Turner, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 213.
[213] Gordon, s. 523.
[214] Coser, s. 202.

hangi şekillerde etkilendiğini -eylemin tamamen rasyonel olduğu hipotezinden hareketle, beklenebilecek davranış çizgisinden sapmaları anlamak mümkündür."[215]

Buradan hareketle Weber için kullanılacak metodolojinin amacı bireyin anlamlı davranışın üst sınırı ve yegane taşıyıcısı kabulünden hareketle bu kavramları "anlaşılabilir" eyleme, yani istisnasız olarak, katılımcı birey insanların eylemlerine indirgemektir.[216] Buraya kadar Marx ile Weber'in metodolojik farklılıklarını açıklamaya çalışıldı. Burada metodolojik farklılıkları göz önünde bulundurarak her iki kuramcının sınıf analizleri yapılabilir. İlker Belek (2013) *Kapitalizmde Sınıf* adlı çalışmasında Marx ile Weber'in sınıf kavramını ayrıntılı bir biçimde tartışır.

Belek'e göre Marx üretim ilişkilerinde sınıf ve sınıf çatışmasına yoğunlaşmış iken; Weber ise sınıfı, piyasa koşullarında içindeki ekonomik bir kategori olarak (bilgi ve beceri kriterinin de yardımıyla) yapı olduğunu belirtir. Belek'e göre Weber çok katmanlı bir sınıf tanımı yaparken; Marx ise ekonomik temelli bir tanım yapmıştır. Diğer bir ifade ile Weber, kapitalist sistemde 'beceri'yi dikkate aldığı için kapitalist yönetim aygıtlarını dikkate almıştır.[217].

Gane (2005) Marx ile Weber'in sınıf kavramlarını karşılaştırırken şu vurguda bulunur: Weber sınıf kavramında, kapitalist sistemde fırsatları arayıp bulan bununla bir toplumsal ilişki ağlarına giren ekonomik yapıdaki bireyi betimlerken; Marx ise üretim teknolojilerinin mülkiyeti ve bu teknolojileri kullanılırken oluşan hiyerarşiye göre oluşan toplumsal ilişkileri inceler. Dolayısyla Gane'ye göre sınıf, Marx'ta politik bir kavram iken Weber için ekonomik bir yapıdır. Gane'nın belirtmek istediği temel argüman, sınıfı oluşturanın verili bir piyasa toplumudur. Diğer bir ifade ile sınıf, üretim araçlarına sahip olma ile doğal bir yolla oluşmamış piyasanın getirdiği kültürel bir olgudur. Weber ile Marx'ın sınıf kavramını karşılaştıran bir diğer kuramcı ise Eric Olin Wright'dır:

> *"1-Hem Marx hem de Weber için sınıf ilişkiseldir. Sınıfı verili bir düzen içinde değil toplumsal failler arasındaki etkileşim ve ilişki ağlarında ortaya çıkarmışlardır.*

---

[215] **Turner, Sosyolojik Teorinin Oluşumu,** s. 218.
[216] Gerth-Mills, s. 55, Coser, s. 202.
[217] Belek, s. 82.

2-Her iki kuramcıda sınıfı yaşadığı dönemlerde istatiksel (nicel) olarak incelememiştir. Bunun yerine betimleme (nitel) yollarıyla sınıfı tanımlamaya çalışmışlardır

3-Her ikisinde mülkiyet temelli bir bakış açısı vardır.

4-Marx mülkiyeti üretim araçlarına sahiplik olarak tanımlarken; Weber ise metalara sahip olanlar ve metalara sahip olmak için gerekli bilgi ve beceriyi mülkiyet olarak tanımlamıştır.

5-Her ikisi için sınıf, gündelik hayatı inşa eden toplumsal faillerdir.

6-Weber sınıfı toplumsal ilişkilerde ararken Marx ise sınıfsal konumlardan sınıfı aramıştır.

7-Her ikisi de maddi temellerden hareketle sınıfsal analize girmiştir. Failin sınıfsal konumu, sınıfını etkileyen birincil nedene sahiptir. Maddi ihtiyaçlar bireyin davranışlarına etkide bulunur.[218]"

Aynı makalesinde Wright Marx ile Weber'in farklılıklarını şu şekilde belirtir:

"1-Marx'ta sınıf, tarihi yapan 'etken' bir fail iken; Weber'de ise tarihin herhangi bir döneminde izine rastlanan, salt bir durum veya yapıdır.

2-Marx kapitalizmde sınıf çatışmasının güçleneceğini ve kapitalizm yok olacağını savunurken; Weber ise kapitalizim iç dinamiklerinin zamanla güçleneceğini, rasyonalleşmenin zamanla gündelik hayatın her alanına yayılacağını fakat sınıf çatışmasının güçleneceğini reddeder.

3-Marx sınıf analizini sömürü düzeyini açıklamak için kullanırken; Weber ise sınıfın failin/bireyin yaşam kalitesini nasıl etkilediği ile ilgilenir.[219]"

Sonuç olarak, Marx ve Weber, sınıfı ekonomi terimleriyle kavramlaştırmış, modern kapitalizmdeki temel sınıf kategorilerinin, üretim ve tüketime yönelik mülk sahipliği - mülksüzlük ayrımının gerektirdiğini iddia etmiş, ayrıca çeşitli sınıflar ayırt etmişlerdir. Bu sebeple, sınıf görüşleri önemli yönleri itibariyle örtüşmektedir, ama aralarındaki bariz vurgu farklılıkları da vardır. Örneğin Weber, bilgi ve becerilerden

---

[218] Eric Olin Wright, "The Shadow of Exploiation in Weber's Class Analysis", 2000, s. 21. www.ssc.wisc.edu/~wright/weber.pdf

[219] Wright, s.14-21.

doğan sınıfsal avantajları Marx'tan daha fazla vurgulamıştır. Ayrıca sınıfsal durumları statü durumlarından ayırmış, ancak modern toplumda sınıfsal durumların daha önemli olduğunu vurgulamıştır.

Marx ise sınıfsal yapıda çatışmanın ve kutuplaşmanın rolüne ağırlık vermiştir; oysa Weber ise, sınıf hareketlerinin sorunlu tabiatı ve sınıf yapısının parçalanması üzerinde durmuştur. Marx sosyalizmin, kapitalizmin temelde çelişki taşıyan yapısını aşacağı ve sınıfsız toplumu ortaya çıkaracağı sonucuna varsaymışken; Weber ise, *"rasyonel"* kapitalizmin robotlaşacağından (demir kafesten) kaygı duymasına rağmen, sosyalizmin her şeyi daha da kötüleştireceğini iddia etmiştir. [220] Son söz olarak şunu diyebiliriz: Sınıf kavramının Marx'ın sosyolojisinde başat olmasına rağmen Weber'in sosyolojisinde ise pek göze çarpmamıştır.

2. Ekonomi

Sosyal bilimciler Karl Marx ve Max Weber arasında bir seçim yaptıklarında -daha doğru bir ifade ile taraf olduklarında - kuşkusuz ilk kriterleri, bu iki sosyal bilimcinin ekonomik düzen anlayışları en önemli öncülleri olmuştur. Daha önce tezin birinci ve ikinci bölümlerinde Marx ve Weber'in ekonomi anlayışlarına detaylı olarak yer verildi. Bu bölümde bu iki sosyal bilimcinin ekonomik anlayışları karşılaştırılarak temel uğrak noktaları gözler önüne serilecektir.

Karl Marx, ekonomi anlayışını ve analiz biçimini antropolojik olarak meşrulaştırırken; Max Weber ise ekonomik bir sistemin devamlılığını rasyonelleşme diğer bir ifade ile yaratıcılık üzerinde meşrulaştırmıştır. Marx için önemli olan sistemin devamlılığı sağlayan ilişki ağlarını tarihsel olarak açığa çıkarmakken; Weber için ise bir sistemin diğer sistemlerden ayıran temel özelliklerin ne olduğu ve bunun arka planında yatan zihniyetin ne olduğunu anlama düşüncesi olmuştur.

Ekonomik anlamda bakıldığında Marx'ın 'üretim ilişkileri, üretim güçleri ve üretim tarzı' onun araştırmalarında son derece önemli bir fonksiyona sahip olduğu bilinmektedir. Çünkü bu nokta insanların üretim ve tüketime olan erişebilirliği ile ilişkilendirilmektedir. Marx, insanların üretim ve tüketim ilişkilerine değinerek emek ve

---

[220] Martin Slattery, **Sosyolojide Temel Fikirler**, Çev. Ümit Tatlıcan, Sentez Yayıncılık, 2004, Bursa s.201.

çalışanların üretim araçları sahiplerinin farklı durumlarını göz önüne getirerek; emek ve değer teorisinde değer, ücret ve artı değer, kapitalizm, bilinç ve benzer konular üzerine çalışmalar yapmıştır.

Ekonominin sosyolojik boyutu aslında Marx'ın yapmış olduğu katkılarla şekil almış ve birçok toplumu analizde bulunma fırsatına sahip olmuştur. Marx'ın ekonomiye olan bakış açısının Hegel'ci anlayıştan yola çıkarak ileri safhaya taşımış olduğu görülmektedir. Marx' her devirde toplumlarda farklı sınıfların değişerek, çatışarak gelişmekte olduğunu vurgulamaktadır. Özelikle Marx'ın ekonomi anlayışından yola çıkarak ekonomik ilişkilerin bir kimlik oluşturmuş olduğu aşikardır. Bu kimlik ise insanların toplum içerisinde sahip oldukları sınıfı göstermektedir. Ekonomiden yola çıkan Marx, insanların düşüncelerini, siyasal görüşlerini, dini ve felsefi inanç sitemlerini sahip oldukları yeri sınıf ile izah etmiştir. [221] Max Weber; özelikle modern kapitalizmin doğuşunu ele alarak ünlü çalışması '*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu'* hem din hem de ekonomi sosyolojisi alanına büyük katkı sağlamıştır.[222]

Weber'in ekonomi anlayışı ise tarihsel materyalizm ile ilişkilendirildiğinde yapı kavramını göz önüne getirmektedir. Weber'in tarihi materyalizmi reddetmeye ve dinlerin üst yapı kurumu olduğunu belirtmek yerine, ekonomik davranışı dinlerle açıklamaya çalıştığı sıkça ifade edilmiştir. O çeşitli toplumlarda ki insan davranışlarının bu insanların varoluşa ilişkin anlayışları bağlamında anlaşılır olduğunu, dinsel dogmaların ve yorumlarının dünyanın bu görüşünden ayrılmayacağını, bireylerin ve grupların ekonomik davranışlarını anlamak için bunların anlaşılması gerektiğini altını çizmek istemiştir. Diğer yandan, dinsel anlayışların ekonomik davranışların belirleyicisi olduğunu da göstermek istemiştir."[223]

Max Weber ünlü çalışmasında, Protestanlığın ve Kalvinizmin, kapitalist ekonomi ile olan boyutuna değinerek rolünü açıklamaktadır. Weber'in buradaki amacı sermaye anlayışının kökeninin dini değerlerle olan münasebetini ifade etmeye çalışmaktır. Weber'in kullandığı Protestanlık anlayışı aslında temelinde kalvincilik anlayışıdır.[224] Bu

---

[221] Sulhi Dönmezer**, Sosyoloji**, Savaş Yayınları, Ankara, 1984, s. 36.
[222] Dönmezer, s. 43.
[223] Şeniz Anbarlı Bozatay**, Sosyoloji**, Beta Yayınları, 2014, s. 27.
[224] Anbarlı, s. 27.

anlayışın temelinde ise insan ve Tanrı ilişkisi yatmaktadır. Özelikle bu anlayışa bakıldığında insanlara verilen bir ödevin var olduğu ve bu ödevle insanların Tanrı sevgisini kazanma şanslarını elde ettikleri düşüncesi mevcuttur. İnsanın bu dünyada en önemli görevi ise tanrının isteğini yerine getirmek ve onun krallığını kurmaktır. Protestanlık için bakıldığında ise bu inancın ekonomik boyutunun Katolik ve Protestan inancını benimseyenler için diğer dinlere mensup insanlara nazaran daha zengin oldukları görülmektedir. Gerek Almanya gerek ise diğer yerlerde ki bu zenginlik kapitalizmi doğurmuştur. [225]

Özelikle Weber'in düşüncesinde bakıldığında kapitalizmin kökeninin nereden gelmiş olduğu sorusuna, Avrupa ve Amerika da ki girişimcilerin ve bazı özeliklerine değinerek açıklamaya çalışmıştır. Weber' anlayıcı sosyoloji metodunu öne çıkararak tavır ve davranışların, hareketlerin ve insan zihninin ekonomi ile olan boyutunu din ile bütünleştirerek ele almıştır. Böylece Weber 'ideal Tip' kavramını öne çıkartmış ve sosyo ekonomik yapının insan dini inanç boyutundaki etkilerini göstermiştir.[226] İdeal tip teorisini din ve ekonomi için sosyal değerle ile ele alan Weber, bu metot ile sosyal sınıfların üzerine de çeşitli analizler yapmıştır. Weber bu anlayışı kendi içerisinde üç kısma ayırmıştır: *Yasal egemenlik, geleneksel egemenlik, karizmatik egemenlik*. Weber, rasyonalite kavramından yola çıkarak eylemler üzerinde çalışmalar yapmıştır. *"Rasyonel Eylem; bir kişinin bir durumun gerçeklerine göre belli amaçların gerçekleşmesi için uygun araçlar seçerek, bu amaçlara ulaşmaya çalışma söz konusu olduğunda ortaya çıkar."*[227]

Yukarıdaki paragrafta da görüldüğü gibi aslında rasyonel eylemin bilinç ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Bilinçli olarak yapılan ve sonucuna varılmak istenen davranışların zihni planlanması olarak da eylemlerin amacına davranışları gözlemledikten sonra ulaşılabilir. Bu nokta ise Marx'ın bilinç anlayışını akıllara getirmektedir. Marx, insanların bilinç dünyasına işaret ederek maddi dünya ve manevi dünya arasındaki bağıntıyı şu şekilde açıklamaktadır:

---

[225] Anbarlı, s. 27-28.
[226] Dönmezer, s. 43.
[227]Malcolm Waters**, Modern Sosyoloji Kuramları,** Çev. Zafer Cirhinlioğlu, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 38.

"Marx, fikirlerin, bilinebilir maddi bir dünya ile duyusal ilişki içindeki insan beyninin ürünleri oldukları iddiasını temel alan "realist" bir bakış acısını benimser; fikirler insan zihninde deneyimlerden bağımsız, verili içkin kategoriler olarak yer almazlar. Ancak bu, kesinlikle determinist bir felsefi materyalizmi toplumun gelişimi üzerine bir yoruma uygulamayı gerektirmez. İnsan bilinci, özne ve nesne arasındaki —insanın içinde yaşadığı dünyayı aktif bir bicimde biçimlendirirken aynı zamanda dünyanın da onu biçimlendirdiği- diyalektik karşılıklı etkileşim içinde şekillenir."[228]

Marx'ın toplum modeline bakıldığında ise Marx'ın toplum anlayışı ekonomiye dayalıdır. Marx göre toplum alt yapı ve üstyapı dan oluşmaktadır. Altyapı: Üretim araçları, üretim güçleri, üretim ilişkileri, üretim şekilleri ve üretilen meta ile toplum arasındaki sosyal bağlardır. Üstyapı ise, din, sanat, felsefe, bilim, ahlak, edebiyat ve siyaset gibi bir çok alanı kapsamaktadır. Marx'ın anlayışına göre üst yapıyı belirleyen şuur altyapı'dır. Bu bağlamda Marx özelikle üretim biçimlerinin kültürel boyutuna değinerek kapitalizmin ve artı değer teorisini dile getirmiştir.[229]

Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi* isimli eserlerinde çalışma kavramının doğayı değiştiren ve düzenleyen bilinçli bir üretici faaliyet olduğunu savunurlar, öyle ki insanlar, insani ihtiyaçlarını karşılamak için 'geçim araçlarını üretirler' ki bu da "maddi yaşamın üretiminin kendisi"dir.[230] "Marx'a göre tarih, insani ihtiyaçların sürekli yaratılması, doyurulması ve yeniden yaratılması sürecidir. İnsanları hayvanlardan ayıran özellik, ihtiyaçlarının sabit ve değişmelerden bağımsız olmamasıdır. Bu nedenle emek, yani insanlarla doğal çevreleri arasındaki yaratıcı alışveriş, insan toplumunun temelini oluşturur."[231]

Marx'in üretim biçimleri, en başta, içerdikleri toplumsal ilişkilerle ötekilerden ayrılır. Aslında her biçim karmaşık, içsel olarak farklılaşmış bir bütündür. Üretici güçlerin gelişiminin belirli bir düzeyini, belirli bir dizi üretim ilişkileri (ya da Marx'in zaman zaman belirttiği gibi, üretimin toplumsal ilişkileri) ile birleştirir. Üretici güçler, en başta

---

[228] Giddens, **Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori,** s. 56.
[229] Anbarlı, s. 27-28.
[230] Marx ve Engels, **Alman İdeolojisi**, s. 47.
[231] Giddens, **Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori,** s. 57

üretimin temel unsurlarını, yani insanın emek gücünü ve kullanılan maddi üretim araçlarını içerir.[232]

Bunların yanında Marx ve Weber'in ekonomi konusuna yaklaşırken bazı ortak noktaları daha doğru bir ifade ile benzer yönleri öne çıkararak farklı kavramlaştıkları söylenebilir. Bunlardan ilki, üretim sürecinde emeğin durumu ve pozisyonu ile ilgilidir. Marx, emeğin, kapitalist üretim sürecindeki durumu ve denetimi üzerine yoğunlaşırken; Weber ise konuya mikrodan makroya bir bakış açısı ile bürokrasi kavramı üzerine yoğunlaşmıştır. Marx'a göre kapitalizm proleterlerden daha fazla artı-değer üretebilmek için gözetim ve denetim mekanizmalarına ihtiyaç duymuştur.

Karl Marx'a göre gözetim pratikleri burjuvazinin proleterya üzerinde uyguladığı güç mücadelesidir. Marx'ın kapitalizm analizinde üretim sürecinde gözetim dinamikleri; üretimin yapıldığı yer olarak fabrikada nüfusun ıslahı, üretim sürecinde daha fazla artı-değer elde edebilmek için emek-gücünün disipline edilmesi ve üretim araçlarına sahiplik üzerinden analiz etmiştir. *Kapital*'in merkezi bölümlerinde onu ilgilendiren basit nicel sonuçlar değildir. İşçilerin niteliğinin, fabrika disiplininin, kapitalist yönetim ile ücretliler arasındaki uyuşmazlığın, istihdam ve işsizlik (dolayısıyla muhtemel işçiler arasındaki rekabet) oranının evrilme biçimidir.[233]

Kapitalizm, feodal sistemin çözülmesiyle birlikte emeğin '*özgürleşmesi*"ne paralel olarak mutlak ve nispi artı-değeri maksimum seviyeye ulaştırmak için sürekli gözetim pratiklerine ve buna imkân sağlayacak üretim alanlarına gerek duymuştur. Engels'in sözleriyle; Burjuvazinin proletaryayı zincirlerle mahkûm ettiği kölelik, hiçbir yerde fabrika sisteminde olduğu açıklıkta ortaya çıkmaz. Burada hukukî ve fiili her türlü özgürlük sona erer. İşçi sabah beş buçukta fabrikada olmalıdır, birkaç dakika geç geldi diye kendisine ceza kesilir; eğer on dakika geç gelirse kahvaltı saatine dek içeri alınmaz ve on iki saatlik işgününün sadece iki buçuk saatini kaçırdığı hâlde günlük ücretinin dörtte biri kesilir. Verilen emirlere göre yemek yemek, su içmek ve uyumak zorundadır. En doğal ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için kendisine mümkün olan en kısa süre verilir.

---

[232] Callinicos, s. 138.
[233] Giddens, s. 45.

Yaşadığı yerin fabrikadan yarım ya da bir saat uzakta olması işvereni ilgilendirmez. Hükmedici bir zil sesi onu yatağından, kahvaltısından, akşam yemeğinden kaldırır.[234]

Burawoy'a göre fabrika sistemi üretim ve emek sürecinin organizasyonu ile bu süreçleri düzenleyen siyasal ve ideolojik araçların birlikteliği doğrultusunda şekillenir. Fabrika sistemi hegemonik rejimler doğrultusunda ortaya çıkmış despotik bir süreçtir. Bu bağlamda fabrika sermayenin hareketlerine karşı emeğin faaliyet alanını daraltır ve savunmasız kılar. Dolayısıyla, emek-gücü fabrika sistemiyle birlikte üretim sürecinde özne olmaktan çıkmış ve bir nesneye dönüşmüştür.[235]

Kapitalizmin ilk dönemlerindeki ilk fabrikaların kurulmuş oldukları alanlar yeni dönemin zihniyet kodlarını anlamamıza yardımcı olur. Fabrikalar sadece üretimin yapıldığı bir yer değil, aynı zamanda yeni sistemin yaratmak istediği ıslah edilmiş itaatkâr bedenlerin de üretilmeye çalışıldığı bir üretim merkezidir. Fabrika sisteminde filizlenmekte olan şey, belli bir yaşın üzerindeki çocuklar için üretken işle eğitim ve jimnastiği birleştirecek olan geleceğin öğretim düzenidir ve bu yalnızca toplumsal üretimi yükseltmenin metodu değildir, ayrıca bütün boyutlarıyla geliştirilmiş olacak insanları yetiştirmenin biricik yöntemidir. [236]

Fabrikaların ortaya çıkmasıyla zamanın disipline edilmesi proleteryanın zamanını nasıl kullanması gerektiği sorununu ortaya çıkarmıştır. Fabrika sistemi proleterya üzerinde bir baskı mekanizmasının kurulmasını kolaylaştırmıştır. Disiplin ve düzen konusundaki baskılar, bir yandan fabrikadan, öte yandan Pazar okulundan kaynaklanıyor ve hayatın her alanına nüfuz ediyordu: Boş zaman, kişisel ilişkiler, konuşma, tavırlar. Fabrikaların disiplin ajanlığının yanı sıra, kiliseler, okullar, resmi daireler, askerî kuruluşlar, yarı-askerî örgütler de düzgün ahlâkî davranışların infazı için kurulmuştur.[237]

Tam gelişmiş bürokratik bir aygıt, tıpkı mekanik olmayan üretim tarzlarına sahip bir makine gibi, kesinlikle diğer organizasyonlara benzer. Kesinlik, hız, netlik, dosya bilgisi, süreklilik, derinlik, birlik, kesin itaat, anlaşmazlıkların ve personel maliyetlerinin

---

[234] Marx ve Engels, **Alman İdeolojisi**, 188-189.
[235] Braverman, H. **Emek ve Tekelci Sermaye**, Çev. Çiğdem Çidamlı, Kalkedon Yayınları, 2008, İstanbul, s. 141.
[236] Marx ve Engels, **Alman İdeolojisi,** s. 248-250.
[237] Thompson, E.P. **İngiliz İşçi Sınıfının Durumu**, Çev.U. Kocabaşoğlu, Birikim Yayınlarıa, 2004, İstanbul, s. 490.

azaltılması kesin kurallara bağlı bürokratik bir organizasyonda optimum düzeye çıkar.[238] Bürokrasinin yüksek düzeyde geliştiği eski Mısır gibi toplumlarda, bürokratik memuriyet kontrolünü kesintisiz sürdürmüş ve sadece tüm toplumsal düzen yıkıldığında gücünü yitirmiştir. Patrimonyal organizasyonlardakinden daha yüksek bir rasyonel uzmanlaşma düzeyinin karakterize ettiği modern bürokrasi kendi gücünü zayıflatma girişimlerine çok daha dirençlidir.[239]

Buraya kadar Karl Marx ve Max Weber'in yaşanılan veya var olan ekonomik sitemin üretim sürecindeki yansımaları hakkındaki görüşlere başvurduk. Fakat burada bir parantez açmak gerekir. Hem Marx hemde Weber üretimde süreci içerisindeki bireyin yada çalışanın psikolojik durumlarına işaret etmiştir. Bunu Marx 'yabancılaşma' olarak tanımlarken Weber ise bürokrasi teorisine uygun olarak yaşanılan durumu "demir kafes" olarak tanımlamıştır. Weber için de, geleneksel toplum ile modern toplum formları arasındaki karşıtlık güç teorisinin temel arka bahcesidir. Weber, kendi güc teorisinin merkezi unsurlarına bir evrensellik, bir sosyolojik uygulama genelliği boyutu ve niteliği kazandırır.[240]

Weber'e göre, kapitalizmin temel önemi, bir 'görünmeyen el' tarafından düzenlenen otomatik süreçlerle işleyen bir sosyal organizasyon sistemi yaratması değil, aksine daha 'rasyonel' yani daha etkili bir hiyerarşik organizasyon biçimine yol açmasıdır. Weber bu yüzden kapitalizmi tartışırken piyasa mekanizmasıyla çok az ilgilenir ve aksine firmaların iç idari organizasyonuna odaklanır. Firmalar ilk gerçek bürokrasi örnekleridir. Weber ayrıca, Marx'ın aksine, üretim araçlarında özel mülkiyeti fazla vurgulamaz.

Gücün merkezinin sermaye sahiplerinden uzman yöneticilere kaydığı firmaların bürokratikleşme süreciyle otoritenin yönü değişmiş, devletin baskıcı gücü Weber'in bürokrasi analizini Karl Marx'ın yabancılaşma kavramından ayıran ve bu analizi klasik seçkin kuramıyla benzeştiren, Weber'in devlete, bürokratların kendi çıkarlarına hizmet ediyormuş gibi göründüğü ve bürokrasinin giderek daha kalıcı özellikler edinerek kendi başına bir güç olduğu yani özerk bir nitelik atfetmesidir. Bu ikinci kurumsal düzeyde

---

[238] Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s. 278.
[239] Giddens, **Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori,** s. 286.
[240] Nisbet, s. 193.

devrede olan bürokrasi birinci derecede önemli bir iktidar aracıdır.[241]

Sonuç olarak bakıldığında Karl Marx'ın sahip olduğu düşünce anlayışı ekonomiye indirgemiş ve bütün bakış açısı ekonomi üzerinde yoğunlaşmıştır. Temel yapıyı ve unsurları belirleyen ekonomidir. Ekonomi bu dünyada kuşkusuz insanların en çok kutsadığı şeydir. Bunu ise para olarak görmektedir. Parayı ise insanların bu dünyada tek 'Tanrısı' olarak görmüştür. Weber ise çalışmalarının temelini dine dayandırarak ele almıştır. Din ve ekonomiyi beraber ele alarak ekonomiyi belirleyen en önemli faktörün din olduğunu vurgulamıştır. Din kuşkusuz insanları Tanrıya yakın veya uzak kılmaktadır. Tanrı'nın bu dünyada sevdiği insanlar en çok itaatkar olan ve Tanrının istediği doğrultuda israfa girmeden üretenlerdir.

3. Din

Din ve ekonomi, toplumsal yaşamı belirleyen sosyal ve gündelik hayatta birçok faaliyetleri içeren iki kurum olarak bilinmektedir. Bu iki kavram tarih boyunca yakın ilişki de olma özeliğini korumaktadır. Tarih boyunca hemen hemen her alanda belli düşünürler önem kazanmış olup kendi çalışmalarıyla bilimlere katkı sağlamaya çalışmışlardır. Sosyal bilimler denildiğin de ise sosyolojinin belli isimleri akla gelse de özelikle Max Weber ve Karl Marx ayrı bir önemdedir. İki düşünürün din ve ekonomi üzerinde yapmış oldukları analizler günceliklerini koruyarak unutulmadan ve halen sosyal bilimlerde etkili yaklaşımlardır.

Max Weber'in 'Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu' çalışmasının literatürdeki önemi büyüktür. Karl Marx'ın doğrudan din üzerine çalışmaları olmazsa da ekonomi ile dinin münasebeti gereği din üzerine görüşleri mevcuttur. Oysa Max Weber'e bakıldığında dinin önemini inkar edemeyecek kadar din çalışmalarına yakından ilgilenmiş ve özelikle bu alanda önemli çalışmasıyla bir devrim başlatmış olduğu bilinmektedir. Aşağıdaki alıntılar bunu açıkça ortaya koymaktadır. Max Weber, yeryüzündeki pek çok din üzerinde kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Ondan önce ve sonra hiç kimse böylesine büyük ölçüde, dünya dinleri dünya tarihini kesin olarak etkileyen ve geniş kitleleri kendisine bağlayan

---

[241] Weber, **Sosyoloji Yazıları**, s. 308.

dinler üzerinde yoğunlaşmamıştır. Hinduizm, Budizm, Taoizm ve eski Yahudilik ile ilgili detaylı çalışmalar gerçekleştirdi.[242]

Weber'in dünya dinleri üzerine yaptığı karşılaştırmalı incelemelerdeki amacı, ekonomik gelişmenin yönünü etkileyen çeşitli faktörleri analiz etmek ve dinsel fikirlerin bir sistem olarak kapitalizmin oluşumuna yansıyan genel kültürel içermelerini oldukça ayrıntılı olarak irdelemekti." [243] Weber kültürel anlamda Protestanlığı Batıda yoğun olmasının kapitalim üzerinde etkisi olduğu düşüncesinden yola çıkarak savını ele almıştır. Protestanlığın Batı'nın gelişmesine yaptığı etkiye dair çalışması, dinin değişik toplumlarda toplumsal ve ekonomik yaşamı nasıl yönlendirdiğini anlamaya yarayan kapsamlı bir cabadır."[244]

Weber; Çin ve Hindistan gibi doğu ülkelerinde kentleşme ve ticaretin artması ile beraber toplumsal değişmenin olduğunu belirtmektedir. Ancak burada olan değişikler Batıda olduğu kadar değildir. İşte bu soruya cevap arayan Weber dinin önemine değinmektedir. Weber'e göre dini inanç üretim üzerinde önemli bir faktöre sahiptir. Weber buradan yola çıkarak ekonominin canlı olduğu yerler ve ekonominin gelişmediği yerler üzerinde dinsel değerlerin büyük bir fonksiyonu olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Weber bundan dolayı bütün toplumlarda bir sosyal değişime etki eden biri dini faktörün etkisinden söz etmektedir. Özelikle Weber'in ilgi alanı olan Protestan Ahlakı üzerine düşünceleri onun dine olan yaklaşımını ve bakışını sunmaktadır.

Karl Marx açısından bakıldığında ise çalışmalarında din üzerine doğrudan bir çalışması görülmemektedir. Hegel üzerine kafa yorarken Marx'ın din çalışmalarına olan yazıları görüldüğü ve bunlar üzerine çeşitli fikirlerde bulunduğu bilinmektedir. Karl Marx özelikle sınıfların sahip olduğu mücadeleye değinerek din olgusunu toplumlar üzerinde analiz etmiştir. Marx dini siyaset ve felsefe ile birlikte almaya çalışmıştır. Onun için din tek başına hiçbir zaman göçlü bir kurum olmamıştır.

Marx'ın başlı başına dini konu alan bir kitabı bulunmamaktadır. Belki de bu yüzden, onun dini 'afyon' olarak nitelendirmesi adeta bu boşluğu doldururcasına yorumların üzerinde yoğunlaştığı bir hal alır. Hatta kavram o kadar meşhurdur ki,

---

242 Giddens, **Sosyoloji**, s. 586.
243 Swingewood, s. 184
244 Giddens, **Sosyoloji,** s. 586

sloganın kökeni ve anlamı üzerine yazılmış kitaplar vardır.*”*[245] Marx'ın bu konuyla ünlü ifadeleri şu şekildedir:

> *"Din; yarattığı bunaltan içli bir ezgi, kalbi olmayan dünyanın ruhu, halkların afyonudur. Dini, yani halkın bu aldatıcı mutluluğunu ortadan kaldırmak ise, halkın gerçek mutluluğunu istemektir. Onun durumu konusunda yanılsamalardan vazgeçmesini istemek, onun yanılsamaları gereksinen bir durumdan vazgeçmesini istemektir. Öyleyse dinin eleştirisi, tohum olarak, halesi din olan bu gözyaşları vadisinin eleştirisidir"*[246]

Peki Marx'ın burada anlatmak istediği nedir ve Marx'a göre genel anlamda din ne anlama gelmektedir? Rosen, dinle ilgili Marx'ın ünlü afyon benzetmesinde de kavramı Bauer'den aldığını iddia etmektedir. Ona göre Bauer, dinin insanları uyuşturan ve göksel merhamet ve öte dünyanın hazları hayaliyle onların var olan gerçeklikle uzlaşmasına yardımcı olduğunu düşünüyordu. Din, onun düşüncesinde, bir rüyaya, bir yanılsamaya, alkole, bir uyku durumuna vb. benziyordu.[247]

Marx dini özelikle sosyal ekonomik anlamda farklı gelirlere sahip olan insanların algılamalarına bağlı kılmaktadır. Marx bilindiği gibi özelikle dini bir üst yapı kurumu olarak almış ve buna olan yaklaşımını ekonomik analizlerle ifade etmeye çalışmıştır. Marx'a göre toplumsal yapının temelinde ekonomi vardır. İnsanların dine olan yaklaşımları ile sahip oldukları ekonomik değerler birbiriyle orantılı olarak anlaşılmaktadır. Marx'a göre zenginlerin bu dünyada sahip oldukları araçları elde edemeyen yoksulların kendilerine şu aldatıcı anlayışı umut edip gerçekleri görmekten uzaklaşmışlardır. Marx'ın din eleştirisinin, kapitalist toplumun eleştirisinden başka bir şey olmadığını söylemek mümkündür. İnsanın içinde yaşadığı somut ilişkiler, acımasızlığıyla, katlanılmaz oluşuyla, sertliğiyle insanı ezmekte, sıkıştırmakta ve kişiliğini parçalamaktadır. İnsan, hiçbir değerinin olmadığı, alçaldığı, bir metaya dönüştüğü bu ilişkiler içinde dine sığınarak kendisini manevi varlık olarak hissetmektedir. Dine yaslanan insan, kapitalizmin acımasızlığı karşısında, dini liman

---

[245] Enes Kılıç, **Marksizm'in Din Anlayışı**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 2015, Muğla s. 73.
[246] Kılıç, s. 76.
[247] Kılıç, s. 75.

olarak görmektedir. Böylelikle din; zavallı duruma düşmüş insanın bu acıya dayanabilmesini sağlayan bir "afyon" görevi görmektedir. Ancak Marx'ın, acıyı dindiren bu merhemin acının kaynağını kurutmadığını da düşündüğü söylenmektedir."[248]

Marx, Yahudi Sorunu eserinde, Yahudi olmasına karşın Yahudiliği eleştirmiş ve onun özelikle para ile yakından alakalı bir inanç şekli olduğu ifade etmiştir. Ona göre Yahudilik özel çıkardan başka bir şey değildir. Marx'a göre bu inanç üyeleri dünyanın tanrısını para olarak görmektedir. Marx, Alman Yahudilerinin özgürleşmesi ve siyasal anlamda yurttaşlık meselesini irdelediği bilinmektedir. Yahudinin, Hıristiyanın ve genel olarak dinsel insanın politik özgürleşmesi, devletin Yahudilikten Hıristiyanlıktan ve genel olarak dinden özgürleşmesidir. Marx'a göre; "*Yahudinin özgürleşmesi, genel olarak insanlığın Yahudilikten özgürleşmesidir."*[249]

Marx'ın genel olarak dine olan yaklaşımı ve eleştirisi ise şu şekildedir:

> *''Marx'ın din olgusuna dair açılımları oldukça serttir. Din, tinsiz koşulların tini olduğu gibi, ezilmiş yaratığın iniltisi, kalpsiz bir dünyanın ruhudur. O halkın afyonudur. Halkın yanılsamalı mutluluğu olarak dini ortadan kaldırmak, halkın gerçek mutluluğunu istemektir. Din, insan kendi çevresinde dönmediği sürece, insanın çevresinde dönen yanılsamalı güneşten başka bir şey değildir. Öyleyse tarihin görevi, hakikatin ötesindeki dünya bir kez ortadan kalktıktan sonra bu dünyanın hakikatini kurmaktır."*[250]

Max Weber için bakıldığında ise Tanrının dünyayı kendi şanı için yaratmış olduğu ifade edilmişti. Weber dinin inancı tanrının sevgisi ile bütünleştirerek ele almaktadır. Marx Tanrı'nın gölgesinden kurtularak insanların bu dünyadaki gerçekleri görme imkanlarının doğacağını belirtirken, Weber dünyada mutlu olmanın yolunu Tanrı tarafından verilen ödevlerin yerin getirilmesine bağlamaktadır.

Marx paranın dini inancı şekillendirdiğini iddia ederek tanrısal gücün paraya yani metaya bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Weber ise aslında yüksek güç sahibi Tanrının herkesin akıbetini daha önceden belirlediğini ifade etmiştir. Tanrı tarafından kutsanan bir ahlak var olmakla beraber insanların kendi mesleklerine sahip çıkarak en iyisini yaparak

---

[248] Kılıç, s. 77.
[249] Sezgin Kızılçelik, **Marx'ın Sosyolojisi**, Anı Yayınları, Ankara, 2007, s. 48.
[250] Kızılçelik, **Marx'ın Sosyolojisi**, s. 50.

mutluluğa ve sonsuz kudrete erişeceklerini dile getirmiştir. Weber Tanrı çalışanı sever derken Marx bu dünyada ezilenlerin ve üretimde verim alamayanların dünya üzerindeki realiteyi görmeyenlerin, mutlu olamayanların tek bir sorumlusu ‘din’ demektedir.

SONUÇ

Karl Marx ve Max Weber sosyoloji alanında emek vermiş ve sosyoloji biliminin bugüne gelmesinde başrol oynamış iki büyük isimdir. İkisi de farklı alanlarda sosyal analizler yapmıştır. Aynı konulara farklı açıdan yaklaşmaları sosyolojiye büyük katkı sağlamıştır. Karl Marx, sosyoloji tarihinde kendi adından söz ettirmeyi başarmış ender düşünürlerden biridir. Özelikle felsefe, iktisat ve sosyoloji üzerinde çalışmalar yapmıştır. Karl Marx'ın sosyoloji anlayışının ekonomi odaklı bir düşünceye dayalı olduğu görülmektedir. Max Weber'in ise hukuk, siyaset, iktisat gibi alanlarda farklı çalışmaları bulunmaktadır. Weber'i diğer düşünürlerden ayıran en önemli özelik çalışmalarında farklı bir yöntem sergilemiş olmasıdır. Weber sosyoloji anlayışını eylemler üzerine inşa etmiş ve eylemleri bir bütün olarak ele almıştır. Weber'e göre sosyolojinin sahip olduğu en önemli rol insanlar tarafından ne anlama geldiğini anlamaya çalışılması meselesidir. Sosyolojinin diğer bir şekilde rolü insanların ve toplumların yapısını oluşturan fonksiyonları anlamaktan geçmektedir.

Marx'ın sosyoloji anlayışına bakıldığında aslında sınıflar üzerine yapmış olduğu tahliller ön plana çıkmaktadır. Ona göre toplumsal yapıyı oluşturan zıtlıklar toplumsal gelişmeye ve sosyal değişmeye etki etmektedir. Toplumsal çatışmalar ile toplumların ilerlediğini vurgulayan Marx, bütün uygarlıklarda ezen ve ezilenlerin var olduğunu belirtmektedir. Onun özel anlamda din sosyolojisine olan ilgisi ise çok az olmakla beraber yapmış olduğu analizler ve görüşler din sosyolojisine damga vurmuş ve onu din sosyolojisinin önemli figürleri arasına girmesini sağlamıştır.

Weber ise bir dine mensup insanların üretim ilişkilerini anlamanın en kolay yolunun davranışları gözlemlemekten geçtiği belirtmektedir. Weber, algıları analiz etmeye çalışırken zihnin atacağı adımları ahlakiliği ve inançsallığı, dünya görüşlülüğü din sosyolojisi anlayışı çerçevesinde sistemleştirmiştir. Bu bağlamda Weber, din sosyolojisine bir sistem kazandırmıştır. Marx'ın gözünde din dünyanın genel teorisidir. İnsan özünün hakiki gerçekleri görmesinde din en büyük engeldir. Ona göre din kalpsiz dünyanın kalbidir. Din halkın afyonudur. Marx dini özelikle insanların değiştiremedikleri korkunç bir yaşam şekillerinin var olduğunu belirtmektedir. Bunun üstesinden gelmeyen insanların dinin otoriterliğinin altına girdikleri görülmüştür.

Max Weber bütün dinlerin zamanla değişerek gelişeceğini dile getirmiştir. Onun

burada anlatmaya çalıştığı şey ise bütün yeni dinlerin, inançların, görüşlerin muhakkak yeni sosyal değerler ve normlar tarafından eskitildiği yani bertaraf edildiği düşüncesidir. Weber anlayıcı metodunu geliştirerek din sosyolojisinde değerleri, davranışları ele almış ve özelike din ve ekonomi ilişkisi çalışmalarında ana merkez olmuştur. Marx'ın çalışmalarına bakıldığında Yahudiliği eleştirmiş olduğu görülmüştür. 1843 yılında "Yahudi Sorunu Üzerine" eseri din sosyolojisi üzerine yazmış olduğu önemli eserlerden biridir.

Bu eserde Yahudilerin siyasal sorunları üzerine durmaya çalışmış olsa da Marx'ın dine olan karşı duruşu eserde net olarak görülmektedir. Marx'ın Yahudiler için söylemek istediği şudur: Yahudilerin, Yahudilikten kurtulmaları gerekmektedir. Gerçek mutluluk ise dünyadaki insanların Yahudilerden kurtulduklarında gerçekleşecektir. Karl Marx ve Max Weber'in ekonomi anlayışlarına bakıldığında da farklı düşünceleri olduğu görülmüştür. Karl Marx sistemini ekonomiye dayandırmıştır. Kendisi daima dine karşı durmuş ve dini eleştirmiştir. Ona göre her şeyin temeli paradır. Para dünyadaki bütün mutlulukların anasıdır. Fakirlerin gücü olan din yeryüzünde olduğu müddetçe barış ve huzur olmayacaktır.

Bütün toplumların değişmesinin bir nedeni vardır, o da ekonomidir. Ekonomi her zaman yeni zihinler inşa etmiştir. Karl Marx sosyoloji anlayışında sınıflar üzerine yapmış olduğu analizlerle ile diğer düşünürlerden ayrılmıştır. Marx'a göre bütün toplumlarda egemen sınıflar yer almaktadır. Marx'ın burada anlatmak istediği aslında toplumlarda hüküm edenlerin maddi anlamda sahip oldukları şeyler diğerlerinkinden daha fazladır. Bunlar toplumsal değişimlere katkı sağlarlar. Çünkü egemen sınıfın sahip olduğu bir düşünce yapısı vardır. Bütün çağlarda kuşkusuz egemen sınıflar var olmuştur. Bu egemen sınıflar değiştikçe toplumsal değişimler de kaçınılmazdır.

Weber tabakalaşma yapısı üzerine yapmış olduğu analizlerle sınıf kavramına değinmeye çalışmıştır. Weber, Marx'ın düşünceleri yapılandırmış ve üzerine çalışmalar yapmıştır. Marx gibi Weber'de toplumu kaynaklar ve güç üzerindeki çatışmalarla ilişkilendirmiştir. Marx bütün toplumsal çatışmaların temelinin ekonomik konuda ve sınıf ilişkilerinde kutuplaşmadan kaynaklı olduğu düşünürken, Weber toplumsal tabakalaşmanın basit bir sınıf sorunundan ziyade statü ve parti sorunu olduğunu düşünmektedir. Weber'e göre bir sosyal sınıf, toplumda kendilerine mal ve hizmetler

sağlayacak konumlara ulaşabilecek benzer güçlere sahip olan ve uygun bir hayat sayesinde onlara ulaşabilen insanlardan oluşmaktadır. Bir sınıfın statü derecesi, kişinin ait olduğu tabakanın hayat tarzına göre kabul görülmektedir. Bir sosyal davranış kökeninde, grup dayanışması, grubun uzlaşmasında bireyin yer aldığı grup, yani sınıfı ile anlaşılmaktadır.

'Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu'nda toplumsal yapı ve egemen dinsel görüşleri ele alan Weber, çalışmalarında ekonomik gelişmenin rolünü ideolojik nedenlerle ilişkilendirerek Protestan ekonomi anlayışı ile kapitalizmin gelişmesini bağdaştırarak sosyal değişmelerin bütün nedenleri sadece ekonomi ile ilişkilendirmemesini izah etmiştir. Batının sahip olduğu kapitalist anlayışı din ve ekonomi açısından ele alan Weber, modern kapitalizmin sekülerleşme ve rasyoneleşmeyle ilişkisini açıklamaya çalışmıştır. Weber din ve ekonomi olaylarına ''ideal tip'' penceresinden ele alarak metodolojik anlamda din sosyolojsine önemli katkılar yapmıştır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Karl Marx ve Max Weber din sosyolojisi için çığır açmış iki büyük düşünürdür. Karl Marx özelikle çalışmalarında dini eleştirmiştir. Ekonominin bütün toplumlar için önemini belirtmek istemiştir. Tarihsel ve sosyal anlamda maddeciliğin sosyolojik boyutuna değinmiş 'Tarihsel Materyalizm' savıyla sosyolojide yer edinmiştir. Max Weber ekonomik koşular ile beraber sosyal değer, davranışları ve tutumları ele almıştır. Kapitalizmin Protestan inancıyla beraber ortaya çıkması veya çıkmamasını din ve ekonomi çerçevesinde kapitalizmin anlaşılmasına imkan sağlamıştır. Din ve ekonomi bütün toplumlarda yıllardır var olan kültür parçasıdır. Karl Marx ve Max Weber düşünceleriyle ve eserleriyle çok sayıda insanı etkilemeyi başarmış iki büyük sosyoloji kuramcısıdır.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Niyazi**, Din Sosyolojisi, Gündüz** Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2008.

ARON, Raymond, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Çev. Korkmaz Alemdar, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2010.

ARMAĞAN, Emine Merve, **Max Weber'in Din Sosyolojisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Isparta, 2013.

ARSLANTÜRK, Zeki, **Din Sosyolojisi**, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2014.

AKYÜZ, Niyazi-ÇAPÇIOĞLU, İhsan, **Din Sosyolojisi,** Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2008.

BAL, Hüseyin, **Din Sosyolojisi- Din Olgusu, Dini Gruplar, Yöntem**, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2014.

BASAT, Orhan, **Karl Marx'ın Ahlak Anlayışı**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004.

BELEK, İ. **Kapitalizmde Sınıf**, Çev. Yazılama Yayınları İstanbul, 2013.

BERBBEROĞLU, B. **Klasik ve Çağdaş Sosyolojiye Giriş**, Çev. Can Cimgil, Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 2012.

BENTON, Ted, **Sosyolojinin Felsefi Kökenleri,** Küre Yayınları, İstanbul, 2009

BRAVERMAN, H., **Emek ve Tekelci Sermaye**, Çev. Çiğdem Çidamlı, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2008.

BOTTOMORE, Tom ve NISBET, Robert, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, 2. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2006.

BOZATAY, Şeniz Anbarlı, **Sosyoloji,** Beta Yayınları, 2014.

CALLINICOS, Alex **Toplum Kuramı**, Çev. Yasemin Tezgiden, İletişim Yayınları: İstanbul, 2013.

CIPRIANI, Roberto, **Din Sosyolojisi Tarih ve Teoriler**, Çev. Muammer Ak vd., Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011,

CUFF, C. vd., **Sosyolojide Perspektifler**, Çev. Ümit Tatlıcan, Say Yayınları: İstanbul, 2015.

COSER, Lewis **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları- Tarihsel ve Toplumsal Fikirler Bağlamında,** çev, Himmet Hülür-İbrahim Mazigiden, De Ki Yayınları: Ankara, 2008.

COLLINS, Randal, **Toplumun Keşfi,** Çev. Nurgin Oktik, Nobel Basım- Yayın: İstanbul, 2014

COLLINS, Wheen**, Karl Marx,** Çev. Gül Çağla Güven, E Yayınları, İstanbul, 2009

DAVIS, Winston, **Din Sosyolojisi**, Çev, İhsan, Çapçıoğlu, AÜİFD Dergisi, 4. Sayı Ankara, 2006

DOLUNAY, Ebru, **Max Weber Üzerine Bir Çalışma**, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 1997.

DÖNMEZER, Sulhi, **Sosyoloji,** Savaş Yayınları, Ankara,1984,

FRAYER Hans, **Sosyolojik Kuramları Tarihi**, Doğu batı Yayıncılık, Ankara, 2012.

FRANCIS, Wheen, Karl **Marx**, Çev. Gül Çağla Güven, E Yayınları, İstanbul, 2009

FUCHS, Christian, **Dijital Emek ve Karl Marx**, Çev. Sanem Oğuz ve Tahir Emre Kalaycı, Notabene Yayıncılık, 2015, İstanbul.

GÜNAY, Ünver, **Din Sosyolojisi Dersleri**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1993.

GÜNAY, Ünver, **Din Sosyolojisi**, 7. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2010.

GIDDENS, Anthony, **Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji**, Çev. Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

GIDDENS, Anthony, **Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori**, Çev. Ümit Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

GIDDENS, Anthony, **Sosyoloji**, Haz. Cemal Güzel, 4. Baskı, Kırmızı Yayınları, Ankara, 2012.

GODWIN, G. ve SCIMECA, J., **Klasik Sosyolojik Teori,** çev. Ümit Tatlıcan, Say Yayınları, İstanbul, 2015

GORDON, Scott, **Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi**, Çev. Ümit Tatlıcan, Küre Yayınları: İstanbul, 2015.

ISAIAH, Berlin, **Karl Marx-His Life and Environment**- Oxford Universty Press: Londra, 1978.

KEHRER, Günter, vd., **Din Sosyolojisi**, Vadi Yayınları, Ankara, 2007.

KILIÇ, Enes**, Marksizm'in Din Anlayışı**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla, 2015.

KIZILÇELİK, Sezgin**, Sosyoloji Teorileri 1**, Mimoza Yayıncılık, Konya, 1992.

KIZILÇELİK, Sezgin, **Karl Marx**, Anı Yayıncılık: Ankara, 2007.

LONGUET, Jean, **Büyük Dedem Karl Marx**, Çev. Renan Akman, Yordam Yayınları: İstanbul, 2012.

MARKS, Karl, **Ücretli Emek ve Sermaye Ücret, Fiyat ve Kar**, Sol Yayınları, Londra, 1865.

MARKS, Karl**, Kapital- Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Yaklaşımı**, Eriş Yayınları, Çev. Alaattin Bilgi, London, 1971.

MARKS, Karl, **Kapital 1**. Cilt, Çev. Mehmet Selek, Yordam Yayıncılı: İstanbul, 2015.

MARKS, Karl-ENGELS, Friedrich, **Din Üzerine,** Çev. Kaya Güvenç, Sol Yayınları, Ankara, 2002.

MARKS, Karl-ENGELS, Friedrich, **Komünist Manifesto**, Çev. Celal Üster, Can Yayınları: İstanbul, 2008.

MARKS, Karl-ENGELS, Friedrich, **Alman İdeolojisi**, Çev. Tonguç Ok, Evrensel Bağım-Yayınları, İstanbul, 2013.

MENDRAS, HENRI, **Sosyolojinin ilkeleri,** Çev. Buket Yılmaz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

MAHMANDAROV, Dashdamir, **Max Weber'de Din ve Siyaset**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta. 2013.

NISBET, Robert **Sosyolojik Düşünce Geleneği**, Çev. Yusuf Kaplan, Paradigma Yayıncılık: İstanbul, 2013.

RITZER, George**, Klasik Sosyoloji Kuramları**, Çev. Himmet Hülür, De-Ki Yayıncılık, Ankara, 2007.

SWINGEWOOD, Alan, **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Çev. Osman Akınhay, Bilim Sanat Yayınları: Ankara, 1997.

STONES, R. **Sosyolojik Düşüncede İz Bırakanlar**, Çev. Nihat Erdoğan, Bağlam Yayıncılık: İstanbul, 2008

SLATTERY, Martin **Sosyolojide Temel Fikirler**, Çev. Ümit Tatlıcan, Sentez Yayıncılık: Bursa, 2004.

SÜNNEY, Fatma Hürrem, **Max Weber'in Sosyoloji Bilimine Katkıları**, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008.

TAŞ, Kemaleddin, **Sosyolojik Metodoloji**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011.

THOMPSON, E. P, **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, Çev. U. Kocabaşoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004.

TURNER, Bryan**, Klasik Sosyoloji Tarihi**, Çev. İdil Çetin, İletişim Yayınları: İstanbul, 2014.

TURNER, Jonathan vd., **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, Çev. Ümit Tatlıcan, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2010

WATERS, Malcolm**, Modern Sosyoloji Kuramları**, Çev. Zafer Cirhinlioğlu, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 1999

WACH, Joachim, **Din Sosyolojisi,** Çev. Ünver Günay, İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul,

WEBER, Max, **Bürokrasi ve Otorite**, Adres Yayınları, İstanbul, 2005.

WEBER, Max, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2008.

WEBER, Max, **Sosyoloji Yazıları,** Çev. Taha Parla, Deniz Yayınları, İstanbul, 2008.

WEBER, Max, **Din Sosyolojisi**, Çev. Latif Boyacı, Yarın Yayınları, İstanbul, 2012.

WRIGHT Erik Olin, "The Shadow Of Exploitation in Weber's Class Analysis," çevrimiçi: 2000 *www.ssc.wisc.edu/~wright/weber.pdf*

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı: Selameddin Baysal

Doğum Yılı ve Yeri: 05.06.1987, SİLVAN/ DİYARBAKIR

Medeni Halı: Bekar

Eğitim Bilgiler

Lise Öğrenimi: Silvan Lisesi/ DİYARBAKIR

Lisans Öğrenimi: 2009-2013 Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi , Sosyoloji Bölümü

Yüksek Lisans Öğenimi :2014-2017 Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Sosyolojisi Bölümü